

Latinská baroková literatúra
Literatúra z prostredia historickej Trnavskej univerzity
Vysokoškolská učebnica

Erika Juríková

LATINSKÁ BAROKOVÁ LITERATÚRA

Literatúra z prostredia historickej
Trnavskej univerzity

Erika Juríková

Trnava 2022
Trnavská univerzita

Latinská baroková literatúra

Vysokoškolská učebnica

Autor: doc. Mgr. Erika Juríková, PhD., Trnavská univerzita

Recenzenti: doc. Mgr. Imrich Nagy, PhD., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici,
Mgr. Milan Ševčík, Západoslovenské múzeum v Trnave

Vydala Filozofická fakulta Trnavskej univerzity
Číslo publikácie

Neprešlo jazykovou úpravou
Sadzba a zalomenie Samuel Ryba

Prvé vydanie

Slovak edition © Filozofická fakulta Trnavskej univerzity

ISBN 978-80-568-0488-9

INTERREG V-A
SLOVENSKÁ REPUBLIKA
ČESKÁ REPUBLIKA

EURÓPSKA ÚNIA
EURÓPSKY FOND
REGIONÁLNEHO ROZVOJA
SPOLOČNE BEZ HRANÍC

OBSAH

Úvod.....	7
I Slovenský literárny barok.....	9
II Trnavská univerzita a jej miesto v barokovej kultúre. Trnavské tlače a ich výskyt v súčasnosti.....	12
III Trnavská kníhtlačiareň a jej produkcia.....	17
IV Jazykové a jazykovedné práce.....	24
V Knihy venované filozofii.....	30
VI Etické a filozoficko-pedagogické práce.....	37
VII Geografia, astronómia, geológia a botanika, chov zvierat a poľnohospodárstvo.....	40
VIII História a historické príručky.....	46
IX Právnická literatúra.....	54
X Medicínska literatúra.....	59
XI Hudobne orientované tlače a divadelné hry.....	62
XII Príležitostné tlače.....	66
Ukážky z diel.....	71
Zoznam použitej literatúry.....	79

ÚVOD

Tento učebný text vznikol v rámci riešenia medzinárodného projektu InterReg TVU – MU, ktorého hlavným riešiteľom bola Trnavská univerzita a zahraničným partnerom Masarykova univerzita v Brne. Projekt sa riešil v rokoch 2020 – 2022. Ide o inovovanú vysokoškolskú učebnicu *Kapitoly z novolatinského písomníctva III* (Trnava 2014), ktorá sa ako prvá vôbec v slovenskom prostredí venovala historickej Trnavskej univerzite z pohľadu jej prínosu k rozvoju barokovej literatúry na našom území a obsahovému rozdeleniu trnavských tlačí a ich charakteristike.

Inovovaný učebný text je okrem aktualizácie obsahu jednotlivých kapitol i použiteľj literatúry obohatený o prílohu, v ktorej sú zaradené ukážky slovenských prekladov z latinských diel autorov spätých s trnavským akademickým prostredím. Preklady vznikli prevažne na Katedre klasických jazykov Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity a sú výsledkom dlhodobého a cieleného výskumu jej pracovníkov.

Vysokoškolská učebnica je určená predovšetkým pre študentov klasických jazykov na Trnavskej univerzite aj Masarykovej univerzite v Brne, prípadne latinčiny v učiteľskej kombinácii s inými predmetmi, ďalej študentom slovenského jazyka a literatúry, histórie, dejín umenia, knihovedy či iných humanitných odborov. Jej rozsah zodpovedá jednosemestrálnej prednáške s časovou dotáciou dvoch hodín týždenne a je vhodným základom pre nadväzujúce prekladové semináre či cvičenia.

autorka

I SLOVENSKÝ LITERÁRNY BAROK

V tejto časti sa dozviete:

- aké je historicko-spoločenské pozadie slovenského baroka
- aké sú znaky baroka
- ako sa prejavilo v knižnej produkcii

Barok sa na území Slovenska prejavil okrem architektúry predovšetkým v literatúre. Ako medzník pre začiatok literárneho baroka slúži pri periodizácii slovenskej literatúry založenie Trnavskej univerzity roku 1635, za koniec baroka sa považuje nástup syna Márie Terézie Jozefa II. na cisársky trón, resp. presídlenie univerzity do Budína v roku 1777.

V Uhorskom kráľovstve, do ktorého dnešné územie Slovenska patrilo, bolo 17. a 18. storočie poznačené nepokojnými udalosťami. V prvom rade to bolo neustále hroziace turecké nebezpečenstvo, časté protihabsburské povstania, prírodné katastrofy, ale veľké napätie priniesli aj konfesijné rozpory i pnutia vo vnútri jednotlivých konfesií. Vojnové udalosti spôsobili hlad a choroby, s čím súviseli sociálne nepokoje. Barokový človek, konfrontovaný na jednej strane s každodennou realitou a na strane druhej so silnou vierou v Boha, sa musel so všetkými vplyvmi vysporiadať. Následkom tejto situácie bola vnútorná rozpoltenosť jedinca, ktorá sa prejavila okrem iného v umeleckej tvorbe, kde sa ideálnymi hrdinami stávajú svätci, askéti, mystici, ale aj dobrodruhovia, cestovatelia, misionári.

Princípy barokovej tvorby vychádzajú predovšetkým z antickej rétoriky, ku ktorej sa pridala motívická i štylistická tradícia Biblie, idealizácia, topické motívy, štýlový synkretizmus a rétorické a štylistické výrazové prostriedky. Dobové poetické postupy umožnili rozvinúť sa formálnej stránke diel, ktorá bola podporená amplifikačne a kumulačne používanými jazykovými

a štylistickými prostriedkami, ako sú interpretácia, dvoj – a viacčlenné kumulovanie slov, slovných reťazcov, perifráza a perifrastický opis, komparácia, vetný paralelizmus, myšlienkový paralelizmus a parabola. Z rétorických prostriedkov sa často uplatňovali aliterácia, homoioteleuton, anafora, rytmický spád na konci vety. Nadmieru sa využívali trópy, obrazné a štylistické prostriedky ako epitetá, synonymá, metafory, personifikácie, metonýmie, alegórie, symboly, emblémy, oxymoron. V dielach nachádzame početné figúry – apostrofy, elipsy, exemplá, slovné hry, antitézy.

Z jazykov si primát v umeleckej literatúre naďalej udržiavala latinčina, k čomu bol prispôsobený aj systém vzdelávania na jednotlivých stupňoch škôl. Hlavnou úlohou na nižších stupňoch bolo zvládnuť jazyk gramaticky a štylisticky správne. Na gymnáziách a lýceách si museli študenti osvojiť jazyk tak, aby sa nielen vyjadrovali gramaticky správne, tj. jazykmi a štýlmi vlastnými pre latinský jazyk (*puritas*), ale zároveň aby vhodne a vkusne volili slová (*elegantia*) a tú istú myšlienku vedeli povedať viacerými spôsobmi, vždy však rozmanito a pestro.

Jazyková zdatnosť autorov sa mohla naplno prejaviť v bohatosti žánrov a žánrových foriem tak v svetskej, ako i duchovnej literatúre. V štruktúre svetských barokových žánrov sa dostala latinská príležitostná tvorba do úzadia, napriek tomu bola vydávaná v takom množstve, že tvorí nezanebateľnú časť barokovej i celej novolatinskej literatúry.

Na Slovensku sa zachovalo veľké množstvo pamiatok barokovej literatúry, z ktorých väčšina nebola bádatelmi doteraz „objavená“. Latinsky písaná baroková tvorba sa pestovala v kultúrnych a vzdelanostných centrách ako boli Bratislava, Trnava, Košice a Prešov, ale aj v kláštoroch a menších zemianskych mestách. V priebehu 17. a 18. storočia sa kvantitatívne i kvalitatívne zvýšila knižná produkcia, čo súviselo jednak s rozvojom školstva a vzdelanosti, jednak s rozširovaním a propagáciou tlačiarenskej výroby. K nárastu vydávania kníh došlo hlavne zásluhou Spoločnosti Ježišovej, ktorá sa cielene usádzala v mestách s tlačiarenskou tradíciou a dobrým ekonomickým a hospodárskym zázemím.

Keď arcibiskup Mikuláš Oláh pozval jezuitov do Uhorska, rozhodli sa v roku 1561 usadiť v Trnave. Stalo sa tak preto, že toto pôvabné mesto s bohatou históriou, prosperujúcim hospodárstvom a vhodným ekonomickým zázemím im poskytovalo dostatočnú záruku pre rozvoj. Tak sa Trnava stala

s krátkou prestávkou na dve storočia centrom univerzitného vzdelávania na území dnešného Slovenska (Horné Uhorsko). S tým súviseli aj úspešné rekatolizačné snahy, ktorých hybnou silou boli práve jezuiti. Rekatolizácia prebiehala za výdatnej podpory cisárskej dynastie Habsburgovcov, a tak sa katolícke náboženstvo stalo fakticky štátnou ideológiou.

Jedným z dôvodov úspechu rekatolizácie bol postup, ktorý Spoločnosť Ježišova zvolila. Jej členovia sa povinne učili jazyk miestneho obyvateľstva, formami mecenátu, fundáciami a istinami podporovali rozvoj škôl, kultúry i divadla, stavali chrámy a architektonicky príťažlivé budovy. Predovšetkým však chápali silu tlačeného slova a dokázali ju naplno využiť.

Jezuiti si Trnavu za svoje centrum nezvolili náhodou: okrem dobrej polohy, dopravnej dostupnosti, ale zároveň dostatočnej vzdialenosti od Viedne, ktorá zaručovala ochranu pred Turkami, finančného zázemia plynúceho z obchodných aktivít miestnych obyvateľov, tu sídliačich cirkevných a súdnych inštitúcií, bola v Trnave známa a dobre fungujúca tlačiareň.

II TRNAVSKÁ UNIVERZITA (1635 - 1777) A JEJ MIESTO V BAROKOVEJ KULTÚRE. TRNAVSKÉ TLAČE A ICH VÝSKYT V SÚČASNOSTI.

V tejto časti sa dozviete:

- aké boli okolnosti založenia historickej Trnavskej univerzity
- prečo sa Univerzita stala centrom barokovej kultúry
- kde možno nájsť a študovať trnavské tlače zo 17. a 18. storočia

Ostrihomský arcibiskup Peter Pázmaň hľadal začiatkom 17. storočia miesto, kde by založil univerzitu ako centrum pre prípravu a vzdelávanie študentov nielen z územia Horného Uhorska, ale aj Maďarska, Chorvátska, Srbska a Čiech, ktorí boli dovedty odkázaní na univerzity vo Viedni, Grazi, Taliansku, príp. Nemecku. Jeho voľba napokon padla na Trnavu. Svoj zámer pripravoval dlhodobo, zanietene a premyslene. Po niekoľkoročných rokovaníach s predstavenými Spoločnosti Ježišovej v Ríme, s cisárom Ferdinandom II. a miestnymi politickými predstaviteľmi bola Trnavská univerzita založená v Trnave v roku 1635. V prvých rokoch existencie zápasila mladá akadémia s ekonomickými, politickými, priestorovými a personálnymi problémami. Koncom 17. storočia sa z nej stalo skutočné centrum vzdelávania s dosahom na celý stredoeurópsky priestor.

K dobrému menu Trnavskej univerzity nepochybne prispela bohatá vydavateľská činnosť, ktorá bola realizovaná vo vlastnej akademickej tlačiarňi. Vznik univerzity a jej stoštyridsaťdvaročná existencia znamenali pre Uhorské kráľovstvo a strednú Európu medzník v posune od stredovekej scholastickej vzdelanosti a schematickejšej k modernému európskemu

vzdelávaníu. Po krátkej existencii Univerzity Istropolitany v Bratislave (*Academia Istropolitana*, 1465 – cca 1491) sa Trnavská univerzita až do svojho presťahovania do Budína v roku 1777 stala prvou dlhodobou vysokoškolskou vzdelávacou ustanovizňou v dejinách krajiny.

Univerzita mala pri svojom založení len dve fakulty: filozofickú a teologickú. Na nich sa v prvých rokoch vzdelávalo cca 30 – 60 študentov ročne. Výraznejšie sa počet študujúcich zvýšil v roku 1642, keď prišli do Trnavy olomouckí študenti utekajúci z materskej univerzity pred Švédmi. V prvých rokoch študovala v Trnave predovšetkým mládež z radov vyššej uhorskej šľachty, ktorá sa pripravovala na kňazskú, pedagogickú a úradnícku dráhu. Neskôr vďaka štedrosti arcibiskupa Juraja Lippaia vznikla v roku 1667 právnická fakulta. Ako poslednú zriadila Mária Terézia intimátom lekársku fakultu (1769). Stalo sa tak preto, lebo časté a smrteľné epidémie v krajine si naliehavo vyžadovali dostatok kvalifikovaných odborníkov. Okrem lekárov sa na tejto fakulte vzdelávali aj lekárnici a pôrodné babice.

Na žiadosť samotného kardinála Pázmaňa bola správa univerzity zverená členom Spoločnosti Ježišovej a tí ju viedli až do roku 1772. Hlavným cieľom sa stal rast vzdelanosti a šírenie rekatolizácie, ale univerzita priniesla do krajiny aj mnoho pokrokových myšlienok v oblasti prírodných vied a filozofie a prispela k rozvoju uhorskej vedy, architektúry a umenia. Na univerzitu prišli v jej začiatkoch učiť prevažne zahraniční profesori, ktorí už pôsobili na iných školách spravovaných jezuitmi. Ich moderné názory na školský systém a vedecká erudícia významnou mierou ovplyvnili formovanie študentov a celý spôsob vzdelávania v krajine. Detailne prepracovaná organizácia vyučovania podľa systému stanoveného už koncom 16. storočia v *Ratio studiorum* bola zárukou koncepčného a premysleného pedagogického procesu. Moderné filozofické a teologické názory a progresívne učebné postupy predovšetkým v prírodných vedách, ktoré sa na univerzite od polovice 18. storočia uplatňovali, boli neskôr kodifikované v druhom *Ratio studiorum* z roku 1832.

Je teda potrebné položiť si otázku, prečo sa približne od 30. rokov 18. storočia, keď môžeme hovoriť o už pomerne etablovanej a finančne zabezpečenej Trnavskej univerzite, začalo vôbec uvažovať o jej presťahovaní. Ako oficiálny dôvod uviedla komisia, ktorú cisárovná Mária Terézia zostavila na posúdenie celej situácie, že v Trnave sú nevyhovujúce priestorové

podmienky. Panovníčka totiž ponúkla univerzite jednu zo svojich budov priamo na Budínskom hrade, ktorá sa však v konečnom dôsledku ukázala ešte nevyhovujúcejšou ako priestory v Trnave.

Skutočným dôvodom premiestnenia akademickej ustanovizne bola snaha o jej kontrolu. V priebehu niekoľkých generácií študentov, ktorí univerzitu navštevovali, sa totiž v Uhorsku vytvorila vzdelanostná vrstva cirkevných i svetských hodnostárov – absolventov univerzity –, ktorí významnou mierou zasahovali do diania v Uhorskom kráľovstve. Ich vzdelávanie v intenciách jezuitského poriadku *Ratio studiorum* dávalo jezuitom moc, ktorá začala byť pre panovníčku nebezpečná. A tak najskôr zverila vedenie a spravovanie školy svetským funkcionárom a nakoniec univerzitu v roku 1777 prešahovala do Budína.

Trnavské tlačé a ich výskyt v súčasnosti

Väčšina trnavských tlačí, ktoré vlastnila univerzita, z mesta odišla pri jej sťahovaní. Nasledujúci ilustratívny prehľad slúži len na utvorenie si obrazu o výskyte trnavských tlačí v európskych a slovenských inštitúciách a je výsledkom skôr príležitostného ako systematického výskumu. Mnohé knižnice ešte nemajú dostupné kompletne elektronické databázy svojich fondov, alebo sa z nich požadovaný údaj nedá vygenerovať. Najväčšie zbierky tyrnavík sa nachádzajú na území dnešného Maďarska. Ide predovšetkým o fondy v Magyar Országos levéltár v Budapešti, v Széchényiho knižnici alebo v knižnici univerzity Eötvösa Loránda (ELTE), ktorá sa právne považuje za priameho pokračovateľa Trnavskej univerzity. Veľká zbierka sa nachádza tiež v arcibiskupskej knižnici v Ostrihome (Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár). V súčasnosti je v elektronickom katalógu spracovaných a zaevidovaných 1234 jednotiek.

Pretože jednotlivé akadémie spravované členmi Spoločnosti Ježišovej mali povinnosť posielať exemplár vydanej knihy aj do Ríma, ucelená a bohatá zbierka trnavských tlačí sa nachádza v generálnom archíve Spoločnosti Ježišovej (ARSI), aj vo Vatikánskej knižnici. Rakúska národná knižnica podľa elektronického katalógu vlastní 440 exemplárov tyrnavík a Vědecká knihovna v Olomouci 568 trnavských akademických tlačí.

Na Slovensku sa pravdepodobne najväčší fond trnavských univerzitných tlačí nachádza v Univerzitetnej knižnici v Bratislave, kam sa knihy dostali vďaka zvozom historických knižníc v päťdesiatych rokoch minulého storočia a vďaka knižným darom jednotlivcov či zánikom starších knižníc. Do Bratislavy pri vzniku univerzitetnej knižnice v dvadsiatych rokoch minulého storočia prešla aj časť knižníc cirkevných inštitúcií z Trnavy. V súčasnosti sú spracované len v podobe lístkového katalógu, takže presný počet tlačí nie je možné zistiť. Elektronický katalóg Slovenskej národnej knižnice generuje 238 trnavských tlačí. Na východe Slovenska sa nachádzajú historické trnavské tlače v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach, kde je podľa súpisu možné nájsť v knižnom fonde 434 trnavských tlačí z rokov 1635 – 1777. V oravskom meste Dolný Kubín sa nachádza významná historická knižnica nazvaná po jej darcovi, uhorskom poslancovi Vavrincovi Čaplovičovi. Podľa informácií sa v Čaplovičovej bibliotéke vyskytuje 418 trnavských tlačí. V Trnave sa knihy vydané v univerzitetnej tlačiarňi nachádzajú v historickej knižnici Západoslovenského múzea a ich počet sa odhaduje na cca 2 tis. k. j. Spolok Sv. Vojtecha patrí k najstarším trnavským kultúrnym inštitúciám. Jeho fond je doposiaľ spracovaný len v podobe jednoduchého prírástkového zoznamu, ale predpokladá sa cca 550 tlačí.

Trnavská univerzita sa významnou mierou zapísala do dejín dnešného Slovenska. Bola prvou dlhodobou existujúcou vzdelávacou inštitúciou univerzitného typu a vedecky i kultúrne povzniesla nielen Uhorsko, ale aj celý stredoeurópsky región. Svoj význam znásobila aj produkciou univerzitetnej tlačiarne, ktorej produkty reprezentovali vedeckú úroveň univerzity a robili jej dobré meno vo svete. V mnohých ohľadoch znamenala existencia školy v Trnave prelom v skúmaní a vedeckom prístupe. Tak hovoríme napríklad o trnavskej historickej škole, trnavskom spevníku či trnavských kalendároch. Vedecká komunita, ktorá sa postupne na pôde univerzity sformovala, ako aj materiálne a priestorové vybavenie umožňovali predovšetkým od dvadsiatych rokov 18. storočia sledovať vedecký výskum na prestížnych európskych univerzitách a v mnohých smeroch s ním držať aj krok.

Diela s odbornou tematikou, divadelné hry i básnické zbierky vydané v Trnave sa prostredníctvom jezuitov dostali do mnohých knižníc po celej Európe a tešili sa veľkej obľube. Presťahovanie univerzity do Budína prinieslo zabrzdenie vývoja a výskumu a pre Trnavu i celé Horné Uhorsko

znamenal kultúrny prepad, z ktorého sa krajina dlho spamätávala. Až po mnohých desaťročiach nahradila miesto Trnavy Bratislava. Vedecká produkcia domácich i zahraničných bádateľov sa vydávala v tlačiarňach v Levoči, Bardejove a neskôr aj v Bratislave. Napriek úsiliu politikov i vzdelancov sa podarilo univerzitu v Trnave obnoviť až v roku 1992. Dnešná Trnavská univerzita sa zameraním i hodnotami hlási k historickej Pázmaňovskej akadémii.

III TRNAVSKÁ KNÍHTLAČIAREŇ A JEJ PRODUKCIA

V tejto časti sa dozviete:

- kedy bola založená trnavská kníhtlačiareň
- ako fungovala a aké vybavenie mala trnavská (akademická) tlačiareň
- ktoré knihy prevládali v knižnej produkcii a prečo

Kníhtlačiarska výroba mala v Trnave dlhú tradíciu už pred založením univerzity. V roku 1577 priviezol do mesta kanonik Mikuláš Telegdi tlačiarsky stroj zakúpený od viedenských jezuitov a tlačiareň sprevádzkoval. Mikuláš Telegdi (1535 – 1586) bol kanonikom a biskupom, ktorý je pochovaný v Dóme sv. Mikuláša v Trnave. Kníhtlač spoznal počas štúdií v Krakove a vo Viedni. Podľa niektorých zdrojov sám nielen korigoval vydávané tlače, ale ich aj sádzal. Pred svojou smrťou zveril Telegdi tlačiareň testamentárne Spoločnosti Ježišovej, jezuiti však v roku jeho smrti (1586) v Trnave neboli. Vykonávateľ závetu, nitriansky biskup Zachariáš Mošovský, preto pri následných rokovaní musel vynaložiť nemalé úsilie, aby tlačiareň zostala v meste. Majiteľom knižnej dielne sa stala tu sídliaca Ostrihomská kapitula a vlastníctvo potvrdil 30. 4. 1587 dekrétom panovník Rudolf II. V rokoch 1586 – 1608 sa tlačiareň nazývala kapitulskou podľa majiteľov. Správcom bol Lukáš Péči a asi od r. 1605 / 1606 pravdepodobne Ján Telegdi. Neskôr od roku 1608 vlastnilo tlačiarsku dielňu Ostrihomské arcibiskupstvo. Tlačiareň bola pôvodne umiestnená v dome kanonika Telegdiho, roku 1615 ju presťahovali do severnej časti arcibiskupského paláca smerom k dnešnému námestiu Sv. Mikuláša.

Od roku 1646, keď Spoločnosť Ježišova spolu s univerzitou prevzala tlačiareň, nastala zlatá éra trnavskej typografie. Vďaka univerzite sa rozšírila

a na jej čele stál prefekt menovaný rektorom kolégia z radov jezuitov. Okrem prefekta v dielni pracoval faktor zodpovedný za technické veci, sadzači, písmolejári, knihári, korektori, grafici, rytci a pomocný personál vrátane učňov. Väčšina personálu nadobudla prax v zahraničných knižných dielňach a ovládala niekoľko jazykov.

Postupne sa technické vybavenie dielne podstatne zlepšilo a tlač sa zdokonalila, doplnili sa nové tlačiarenské lisy aj druhy písma a v roku 1720 vlastnila trnavská tlačiareň už 6 lisov, písmo rôznych veľkostí a druhov, 18 typov verzálok a 14 typov kurzív. Okrem písma tzv. antikvy mala štyri veľkosti gréckeho písma, dve hebrejského, jedenásť veľkostí nemeckej a osem slovenskej fraktúry, deväť algebrických značiek, štyri veľkosti číslíc a dva typy nôt. Pri vydávaní známych trnavských kalendárov sa okrem toho využívalo 65 rozličných kalendárnych značiek. Obdivuhodný bol aj počet rovných a spájaných linajok, a to spolu 173 druhov.

Profesionálnosť trnavských tlačiarov a dobrá povesť ich dielne prenikli do celej Európy. Trnavskí tlačári si toho boli vedomí, preto v roku 1773 vydali reklamný vzorkovník písma, ornamentov a iných ozdôb. Od konca 18. storočia mali vlastnú písmolejáreň, pretože jednotlivé písmená sa opotrebovávali a ich nákup a dovoz zo zahraničia bol nákladný. Písmolejáreň zhotovovala písmo aj pre iné tlačiarne, napr. pre košickú univerzitnú tlačiareň, pre akadémiu v Kluži a v rumunskom Veľkom Varadíne. Do roku 1773 vyrobili trnavskí písmolejári 14 typov písma a 4 typy iniciál. Takto sa postupne zdokonalila aj grafická podoba jednotlivých tlačí. Trnavská univerzita uverejnila vo svojich vydaniach viac ako 220 drevorezových a viac ako 1500 medirytinových a leptových prác, okrem toho asi 100 samostatných grafických listov. V dielni na nich pracovali rytci a kresliči, aj externí grafici zvučných mien, napr. Zigmund Schott, Jeremiáš Gotlieb, Ján Daniel Portten, Sebastián Zeller.

Trnavská Akademická tlačiareň vlastnila dve papierne v Kláštore pod Znievom, ktoré boli od roku 1700 v prenájme bratov Langovcov. Nájomcovia boli povinní za vopred dojednanú cenu dodávať do tlačiarne ročne 80 – 100 balov papiera. Okrem toho zásobovali trnavskú knižnú dielňu papierom aj iné výrobne, napr. pálfiovská papieraň v Pezinku a papieraň v Liptovskom Michale.

Súčasťou tlačiarne bola knihárska dielňa. Zhotovovala nielen bežné väzby, ale mnohé knihy vychádzali vo výpravnom vyhotovení: na pergamene, zviazané v koži a s vyrytými zlatými písmenami, príp. medirytinami, textami či ozdobami na väzbe, spevnené kovovými sponami, zlátené, skrášlené figurálnymi a ornamentálnymi obrazcami, iniciálami a erbmi. V rokoch 1764 – 1773 spolupracovala s viacerými kníhviazačmi z Trnavy (Carolus Brömel, Joannes Pokorni, anonymní Tyrnaviae compactores), Komárna (anonymní Comaromii compactores), Nitry (Compactor Nitriensis), Kőszegu (Joannes Ludwig), Viedne (Grundt) a inými. Bez uvedenia miesta boli zaznačení Joannes Ahlen, Vidua Hoffmanniana, Vidua Janikovszkiana, Josephus Mitterdorfer, Jacobus Wagner a Ludwig Zweig. O vysokej úrovni trnavského tlačiarstva svedčí, že trnavské vydania sú dodnes zberateľmi historických tlačí vyhľadávaným artiklom.

Pri mnohých knihách vystupovala univerzita nielen ako vydavateľ, ale publikácie prostredníctvom štedrých mecénov aj (spolu)financovala a distribuovala. V súvislosti s vydávaním kníh však treba pripomenúť, že pred odovzdaním rukopisu do tlače sa uplatňovala dôkladná cenzúra textu. Knihy museli prejsť posúdením v rámci rádu, pripomienkami rektora alebo ním poverenej osoby. Až potom sa dostali k prefektovi, ktorý spresnil technické parametre tlače. Proces mal svoje prísne pravidlá. Tie jasne definovali a určovali postupnosť krokov a zásady, ktorých sa mali cenzori pridržiavať. Od roku 1726 platilo nariadenie o zasielaní výkazov knižnej produkcie Kráľovskej miestodržiteľskej rade. K výkazu sa prikladali po tri exempláre z každého vydania. Navyše v roku 1759 vstúpilo do platnosti aj nové nariadenie, podľa ktorého tlačiareň musela zasielať teologické diela na cenzurovanie biskupom diecéz, svetské Kráľovskej miestodržiteľskej rade.

Trnavská akademická tlačiareň získala stabilné postavenie aj vďaka privilégiám, ktoré vlastnila: za Leopolda I. získala právo vydávať diela Martina Sentivániho, Mária Terézia jej udelila privilégium vydávať snemové zákony (1741), o dva roky neskôr aj privilégium na tlač Corpus Iuris Hungarici. V 60–tych rokoch 18. storočia došlo k miernemu utlmeniu činnosti tlačiarne. Súviselo to so slabnúcim vplyvom Spoločnosti Ježišovej. V roku 1760 bola tlačiarňi dokonca zamietnutá žiadosť o *privilegium privatum*, ktoré malo zabrániť existencii inej tlačiarne v Trnave.

Po zrušení Spoločnosti Ježišovej v roku 1773 prešla kníhtlačiareň do vlastníctva Trnavskej univerzity. Kontinuálne fungovala až do roku 1777, keď bola univerzita na základe rozhodnutia Márie Terézie presídlená do Budína. Do Budína tak prešla s univerzitou okrem polovice typografického zariadenia aj celá písmolejárska dielňa. Trnavská tlačiareň ďalej existovala ako filiálka budínskej univerzity, až kým v roku 1798 aj zvyšok zariadenia nepremiestnili do Budína. To však nebolo všetko. Spolu s univerzitou odišla aj veľká časť jej knižnej zbierky a archívu, mnohé exempláre vzácných rukopisov sa pri preprave na vozoch či člnoch poškodili alebo nenávratne stratili.

Produktivita akademickej tlačiarne stále ostáva predmetom skúmania bibliografov. Staršie práce – napriek úctyhodnej snahe – neregistrujú produkciu kompletne. Novšie spracovaná *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia* je presnejšia a eviduje aj novo zistené vydania. Najnovším príspevkom k výskumu v oblasti knižnej produktivity Trnavskej univerzity je práca *Ave Tyrnavia!*, ktorej autori zhromaždili údaje spolu o 5326 vydaniach.

Celkový počet vytlačených exemplárov nie je možné určiť, pretože výška nákladu jednotlivých tlačí sa rôznila od titulu k titulu. Inventár z roku 1773 uvádza viac ako 300 000 tlačí na sklade, ktorých náklad sa pohyboval od niekoľkých desiatok po tisíce. O produkcii tlačiarne informujú jej vydavateľské katalógy, ktoré propagovali vybraný sortiment, ktorý bol k dispozícii pre zákazníka, a zároveň poskytovali ďalšie údaje, napr. náklad, meno sadzača ap.

Keďže jedným z primárnych dôvodov založenia univerzity bola rekatolizácia Uhorského kráľovstva, neprekvapuje, že najpočetnejšiu skupinu tlačí tvoria náboženské a teologické diela. Nenáboženskú odbornú produkciu tvorili hlavne filozofické diela antických, stredovekých aj súvekých autorov a odborná spisba. Iný segment produkcie tvorili príležitostné spisy, divadelné hry alebo už spomenuté trnavské kalendáre. Tie vhodne dopĺňali náboženskú a odbornú spisbu. Treba však pripomenúť, že dnes používaná klasifikácia sa na dané obdobie nedá v plnej miere aplikovať, pretože väčšina vydaných diel mala interdisciplinárny charakter. V podstate kopírovala jezuitský systém vzdelávania. Multidisciplinárne bolo samo vedecké i pedagogické zameranie univerzitných učiteľov.

Početná knižná produkcia znásobila význam Trnavskej univerzity, pretože diela vydané v jej tlačiarni reprezentovali vedeckú úroveň školy a robili jej dobré meno vo svete. Svoju úlohu samozrejme hrala aj kvalitatívna úroveň univerzitných tlačí. Tie neraz znamenali prelom vo vtedajšom stave poznania a vedeckej práci.

Čo sa týka jazyka tlačí, prevláda, samozrejme, latinčina, menej je zastúpená gréčtina a hebrejčina. Latinčina totiž bola nielen jazykom katolíckej cirkvi a európskych vzdelancov, ale aj jazykom školskej výučby a úradným jazykom Uhorského kráľovstva. Od 18. storočia sa začína presadzovať aj maďarčina a slovenčina, po nich nasledujú nemecké, chorvátske a srbské, francúzske a iné vydania. Tento fakt súvisí s tým, že na univerzite pôsobila národnostne zmiešaná, prípadne nevyhranená komunita učiteľov a študentov. Jazykovú rôznorodosť trnavských tlačí možno najlepšie sledovať vo vydaných súpisoch, napr. od Alojza Zelligera *Pantheon Tyrnaviense* (Trnava 1931), Hadriána Radvániho (*Jazykové slovaciká a polyglotné tlače obsahujúce slovenčinu*, vydané Trnavskou univerzitou v rokoch 1648 – 1777; Bratislava 2003) alebo najnovšie súpis od maďarských kolegov Istvána Käfera a Eszter Kovács *Ave Tyrnavia!*

Najväčšiu skupinu tlačí v súlade s rekatolizačnými cieľmi jezuitov tvorí **náboženská a teologická literatúra**. Trnavská tlačiareň zásobovala náboženskou literatúrou takmer celú oblasť Horného Uhorska: misály, breviáre, zbierky kázni, biblických citátov a výrokov osobností cirkvi, životopisy svätých, spevníky a rôzne príručky pre duchovných i veriacich tvorili asi 50 % celkovej produkcie tlačiarne. Pre ilustráciu: Biblia vyšla v rokoch 1635 – 1777 vo viac ako šiestich desiatkach vydaní. O rozšírení a obľúbenosti trnavských náboženských tlačí svedčí, že takmer vo všetkých zachovaných farských knižniciach na území Slovenska a často i Maďarska môžeme ešte aj dnes nájsť bohoslužobné knihy s miestom vydania v Trnave.

Najprv sa tlačili predovšetkým teologické diela a bohoslužobné knihy; počas prvých dvadsiatich rokov existencie univerzity to boli priemerne dva tituly ročne. Až od roku 1654 došlo k výraznejšiemu kvantitatívnemu zvýšeniu produkcie. Vydávanie cirkevných otcov sa sústreďuje predovšetkým do rokov 1734 – 1773, keď na Teologickej fakulte pôsobil Ján Krstiteľ Príleský. V tomto období vyšli tri desiatky vydaní diel cirkevných otcov – latinské v origináli a grécke v latinskom preklade. Vo vydavateľskom

programe Akademickej tlačiarne boli najpočetnejšie zastúpené diela najväčšej cirkevnej autority staroveku sv. Augustína, vrátane diel jemu neprávnym pripisovaných. Vyšli *Confessiones*, výber z jeho Listov, výber z celého diela v dvoch zväzkoch, *Soliloquia*, *Meditationes*, *Libellus de contemplatione Christi*. Z ostatných latinských Otcov boli vydané Listy sv. Cypriána a jeho zobrazené spisy (1761), od sv. Hieronýma takisto Listy v troch zväzkoch a *Decus solitudinis*. Viacerými dielami boli zastúpení aj grécki cirkevní otcovia v súbornom diele, ktoré vydal Príleský v rokoch 1753 a 1760, no neskôr ho prepracoval. Úvodmi a životopismi doplnil vydania sv. Ireneja, sv. Justína, antiochejského patriarchu sv. Teophila. Reprezentatívnym a zároveň vlasteneckým dielom boli životopisy uhorských svätých *Indicia Ungaricae sanctitatis* od Gabriela Hevenesiho (1656 – 1715) s rytinami ich idealizovaných podobizní (1692 a 1737).

Odborná a vedecká literatúra tvorila vo vydavateľskom programe Akademickej tlačiarne špecifický segment, určený predovšetkým vzdelávacím úlohám a potrebám, ktoré zároveň kreovali dostatočný priestor pre jej vznik najmä v súvislosti s pôsobením univerzity. Prevažovali didaktické spisy – učebnice, slovníky a jazykové príručky, vrátane historických, matematických a geografických prác. Pre potreby školskej výučby sa vydávali hlavne učebnice latinčiny a gréčtiny, slovníky a rôzne jazykovedné príručky.

V priebehu poslednej tretiny 17. storočia začali okrem elementárnych jazykových učebníc vychádzať odborne ladené texty. Postupne pribúdali diela pedagógov univerzity a jej absolventov, teologické a filozofické dizertácie, historické spisy, prírodovedné práce. Veľkú skupinu tvoria prírodovedné a právnické spisy. Spočiatku bol ich podiel vo všeobecnosti výrazne nižší, ale postupne narastal v prospech rozvíjaných disciplín, teda predovšetkým filozofie, práva a histórie. Tento nárast je výrazný už krátko po prelome storočí a kulminoval v priebehu 20. – 60. rokov 18. storočia. Ďalším podnetom bolo nariadenie o vydávaní učebníc z roku 1753. Zároveň sa rozšíril tematický záber v prospech diel z oblasti prírodných vied, predovšetkým z fyziky.

Ich autori patrili vo výraznej väčšine do Spoločnosti Ježišovej a boli najmä domáceho pôvodu; podiel zahraničných autorov tvorí približne jednu tretinu. Zastúpenie zahraničných autorov prevažuje v jazykovej literatúre, medicíne a prírodovede. V ostatných odboroch klesá, takže

v histórii predstavuje len jednu pätinu, v matematike jednu desatinu. Ako ukázala analýza dokumentov, rádoví autori sa angažovali v rôznych vedných disciplínach súčasne. Bol to výsledok nariadení a pravidiel rádu o pôsobení a vzdelávaní členov. Tí museli často meniť nielen pôsobisko, ale aj predmet vyučovania. Tým sa však znižovala možnosť špecializácie na jednu oblasť.

Vzťah jezuitov k vede a ich nasadenie na tomto poli bolo pevne zakotvené už v nariadeniach zakladateľa Spoločnosti, Ignáca z Loyoly. Vedecké poznanie nebolo samoučelné. Smerovalo k naplneniu cieľa v rovine starostlivosti o dušu. V systéme vied a integrovaných disciplín bola preto najvyššou autoritou teológia. Jej bola podriadená filozofia, ktorú dlhodobo ovplyvňovali prírodné vedy. Logika, fyzika a metafyzika predstavovali tri základné predmety na filozofickej fakulte. *Ratio studiorum* dovoľuje zostaviť komplexnejší pohľad na uvedené odbory. Fyzika v sebe integrovala prednášky z matematiky a etiky. Matematika bola uvádzaná ako samostatná disciplína. Podľa potreby bolo možné do prednášok zahrnúť aj poznatky o geografii a ďalších prírodovedných odboroch. Táto situácia vyplynula z integrovania prírodovedných predmetov do filozofie a ich dlhodobého rozvíjania v jej rámci. Ako samostatný predmet bola uvádzaná aj história. Do učebných osnov sa však dostala až v priebehu 18. storočia, dovtedy sa vyučovala len v rámci gymnaziálnej látky ako súčasť antických tradícií.

IV JAZYKOVÉ A JAZYKOVEDNÉ PRÁCE

V tejto časti sa dozviete:

- aké jazykové a jazykovedné práce vyšli v Trnave
- aké metódy sa používali pri osvojovaní si latinčiny
- aké typy jazykovedných príručiek mali študenti k dispozícii

Gramatiky, slovníky, učebnice poetiky a rétoriky aj rôzne ďalšie pomôcky boli nevyhnutnou súčasťou vyučovacieho procesu na nižšom stupni jezuitských škôl. Preto zároveň tvorili podstatnú časť produkcie tlačiarne. Hlavným cieľom gymnaziálneho programu jezuitov bolo dokonalé zvládnutie latinského jazyka, ktoré sa odvíjalo v intenciách *Ratio studiorum*, oficiálneho študijného plánu všetkých jezuitských vzdelávacích ústavov.

Metodické pokyny pre vyučujúcich dovoľujú sledovať, ako postupovala výučba latinčiny a gréčtiny v jednotlivých ročníkoch. Školský poriadok nariaďoval pri výučbe používať učebnicu portugalského jezuitu **Manuela Alvareza** (1526 – 1582) *De institutione grammatica*. Status jedinej povolenej gramatiky si udržala až do rozpustenia rádu. Dovtedy sa dočkala množstva vydaní nielen v Európe, ale aj v Ázii a Amerike. Táto gramatika vyšla aj v rôznych prekladoch: do nemčiny, francúzštiny, taliančiny atď. V roku 1869 vyšla v Šanghaji s čínskym prekladom. Veľmi zaujímavé je vydanie z roku 1594 pochádzajúce z Japonska, s čiastočným prekladom do japončiny. V Akademickej tlačiarňi sa tento titul objavil po prvý raz v roku 1659. Išlo o najstaršie známe trnavské vydanie učebnice, všetky tri knihy boli v latinsko – maďarsko – nemeckej mutácii. Jednotlivé časti potom vychádzali opakovane až do konca 18. storočia

V roku 1648 vyšiel v tlačiarňi k Alvarezovej gramatike slovník *Syllabus vocabulorum*. Obsahoval latinskú slovnú zásobu usporiadanú do tematických

skupín so slovenskými a maďarskými ekvivalentmi. Oba tituly sa zaradili do stabilnej časti vydavateľského repertoáru trnavskej tlačiarne. Na upevnenie gramatických pravidiel, prípadne na ujasnenie niektorých gramatických javov boli zrejme určené dva rozsahovo nevelké tituly: *Opusculum orthographicum* (1730) bolo určené tým, ktorí „sa budú učiť písať elegantne, výstižne a bez zbytočnosti“. *Formae comparandi, inflitendique nomina adjectiva* (1732, 1770) boli príručkou skloňovania prídavných mien pre začiatočníkov.

Gréčtina sa na gymnáziách vyučovala už od najnižšej gramatickej triedy. Ako učebnica bola predpísaná gramatika nemeckého jezuitu **Jakoba Gretsera** (1562–1625). Základy gréckej gramatiky pod názvom *Rudimenta linguae graecae* vyšli v Trnave po prvý raz v rokoch 1690 – 1693 a následne v roku 1699. Takto skrátená učebnica vychádzala aj v 18. storočí. Pre triedu rétoriky bola určená tretia Gretserova kniha gramatiky *De syllabarum dimensione* (1738). Grécka gramatika bola často súčasťou učebníc latinskej gramatiky a rétoriky. V druhej polovici 18. storočia pribudla ku Gretserovi *Compendiaria Graecae grammatices Institutio* (1756, 1770). Trnavské vydania vyšli bez uvedenia mena autora, talianskeho lexikografa a filológa Jacopa Facciolata (1682 – 1769). V *Ratio studiorum* boli pokyny pre vyučovanie gréčtiny označené ako *Graeca praelectio* a zaradené v nariadeniach pre jednotlivé ročníky.

Humanistický charakter vyučovania sa vo veľkej miere opieral o čerpanie z diel antických rímskych a gréckych autorov, ktorí prešli cenzúrnymi zásahmi, teda boli očistení od neprijateľných pasáží. Základným autorom, ktorý sprevádzal celé gymnaziálne vyučovanie, bol Cicero. Žiaci sa s ním stretali už od najnižších gramatických tried. V jednotlivých ročníkoch boli čítané a vykladané jeho listy, pričom ich výber bol postavený tak, aby pôsobili aj výchovne. Vo vyšších gramatických triedach sa preberali výberovo diela rímskeho epika Vergília a „básnikov lásky“ Ovídia, Propertia a Tibulla. Hodiny poetiky a rétoriky boli obohatené dielami rečníka Plinia ml., Luciana, historikov Caesara, Sallustia a Curtia. Pri výučbe gréckeho jazyka sa používali diela rečníka Jána Chrysostoma, Ezopove bájky, jednoduchšie Isocratove a Platónove listy a pod. Vo vyšších triedach, kde sa preberala grécka syntax a metrika a analyzovala sa poézia, boli čítané diela Homéra, Hesioda, Pindara, Tukydidu, Basilia atď. Ich čítanie malo predovšetkým študenta priviesť k dokonalej znalosti latinského jazyka

a posunúť ho k vnímaniu hodnôt, ktoré preveril čas. Pre školské potreby sa v Trnave často tlačili Cicerónove reči a listy. Do konca 17. storočia registrujeme aj školské vydania diel G. J. Cézara, P. Ovídia Nasona a P. M. Vergília. V 18. storočí nenastali na tomto poli výrazné zmeny, v roku 1757 vydala tlačiareň ešte epigramy M. V. Martiala a dielo Q. F. Horatia, s ďalšími autormi sa žiaci oboznamovali formou kratších alebo dlhších ukážok už v jednotlivých častiach Alvarezovej gramatiky, prípadne v učebniciach rétoriky.

Hoci počas celého obdobia stálo v centre pozornosti vyučovanie latinčiny, určitý priestor bol ponechaný aj materinskému jazyku študentov. Podľa Ratio z roku 1735 sa mohli na hodinách rétoriky a poetiky skladať listy a reči aj v materčine. Okrem latinských gramatik a príručiek registruje produkcia tlačiarne aj dve gramatiky maďarského jazyka. Ako prvé vyšli rozsahovo menšie *Elementa linguae hungaricae sive grammatica hungarica*, ktorej autorom bol evanjelický kňaz a učiteľ Pál Kövesdi. Autorom rozsiahlejšej gramatiky, doplnenej prehľadnými tabuľkami skloňovania a časovania, bol jezuita **Pál Pereszlényi** (1631 – 1689). V Trnave prednášal tento jazykovedec latinčinu a hebrejčinu. Prvé vydanie jeho príručky *Grammatica linguae ungaricae* vyšlo v roku 1682; dve vydania posmrtné (1702 a 1738).

Z gramatických tried sa postupovalo do tried poetiky a rétoriky. Prozodické pravidlá sa vyučovali z anonymnej učebnice *Ars metrica*. Po prvý raz vyšla v Akademickej tlačiarňi v roku 1698. Ďalšie vydania poznáme z 18. storočia v dvoch formách. Ako samostatne vydaný titul (1703, 1712, 1733) a ako súčasť tretej knihy Alvarezovej gramatiky (1738, 1746 a 1769). V najvyššej triede rétoriky sa žiaci naučili, ako používať teoretické vedomosti v praxi, z učebnice **Cypriana Soaria** (1523 – 1593) *De arte rhetorica libri tres*. Popri odporučených učebniciach vychádzali v Akademickej tlačiarňi pre vyššiu jazykovú prípravu aj ďalšie doplnkové texty, najmä príručky a slovníky. Koncom 17. storočia pripravil profesor piaristického gymnázia v Prievidzi **Lukáš Mösch** (1651 – 1701) príručku poetiky *Vita poetica* (1698), ktorej cieľom bolo osvojenie si vzorov klasickej latinčiny. Vydanie venoval ostrihomskému arcibiskupovi Jurajovi Selepčénimu. Pod názvom *Manuale rhetorum* (1709, 1718, 1737) bola známa príručka jezuitu **Georgia Worpitza** (1645 – 1720), ktorá vznikla preto, aby prehĺbila poznatky študentov z rétoriky a objasnila náročnejšie pasáže. Novo spracované a o cirkevnú rétoriku doplnené dielo **Cypriana Soaria** *Clara et praeclara methodus parandae*

eloquentiae vyšlo v roku 1728. Popri uvedených prácach sa pri vyučovaní mohli používať aj diela francúzskeho jezuitského pedagóga, filológa a historika **Josepha Juvencia** (Joseph de Jouvancy, 1643 – 1719) *Candidatus rhetoricae* (1769) a *Novus candidatus rhetoricae* (1720). Na titulnom liste je uvedené, že ide o prvé vydanie v Uhorsku, po talianskom, francúzskom a nemeckom vydaní: *Editio prima post italicam, gallicam & germanicam, prima in Hungaria*. Podobný charakter mala učebnica talianskeho jezuitu a učenca **Orazia Torsellina** (Horatius Tursellinus, 1545 – 1609), ktorá v Trnave vyšla pod názvom *Gemmae latinae* tri razy.

Cenným prameňom pre poznanie rozsahu a obsahu učiva z latinského jazyka je zachovaný rukopisný zborník *Institutio ad literas humaniores facili methodo ad usum communem discendi docendique accomodata* (1734). Autorom bol jezuitský profesor **Anton Helmar** (1700 – 1744) pôsobiaci v Skalici. Helmarova kniha pre pedagógov obsahuje vo forme prednášok a metodických príkladov podstatnú časť učebnej látky na gymnáziu. Jej súčasťou bol bohatý zoznam odporúčaných autorov pre jednotlivé predmety *Catalogus librorum*. Rukopis ponúkal rozsiahly výber autorov a titulov, z ktorých bolo možné čerpať pri gymnaziálnej výučbe. Okrem jazykovej prípravy boli hlbšie rozpracované aj dejiny, Helmar ich zadelil do viacerých prehľadných skupín, napr. dejiny všeobecne, chronológia, dejiny staroveké, stredoveké, jednotlivých štátov, Spoločnosti Ježišovej a geografia. V zozname sa nachádza rozsiahla príručka s pravidlami o skladaní a formulovaní rôznych druhov listov od nemeckého protestantského učiteľa **Johanna Buchlera** (1570 – 1640) *Thesaurus conscribendarum epistolarum*; do vydavateľského programu tlačiarne sa dostala tri razy.

Medzi anonymné tituly, z ktorých si bolo možné doplniť vedomosti o veršovaní, básnickom jazyku a štýle, patrí kompendium *Gradus ad Parnassum*. Táto abecedne usporiadaná príručka obsahuje pravidlá a príklady synonym, epitet a iných štylistických prostriedkov; v Trnave sa dočkala až štyroch vydaní (1725, 1729, 1747 a 1771). V úvode vydania z roku 1747, ktorý niesol nadpis *De usu atque utilitate operis*, boli zdôraznené prednosti tejto príručky, a to jednoduchá orientácia v texte a množstvo zozbieraného materiálu z diel najlepších autorov. Informácie o postavách antickej literatúry a mytológie, architektonických a geografických zvláštnostiach, mestách a rôznych starobyľých lokalitách prinášal vo forme hesiel encyklopedický

slovník *Parnassus illustratus*, ktorý vyšiel v Trnave v rokoch 1709 a 1728. Aj tu sa niesol úvodom didaktický cieľ: uľahčiť štúdium a predísť znechuteniu, ktoré nastáva pri nedostatočnom porozumení textu.

Významnú funkciu vo vyučovacom procese zastávali slovníky, ktoré vychádzali zo slovnej zásoby textov antických autorov. V najjednoduchšej podobe boli súčasťou učebníc gramatiky a rétoriky. Dvojazyčné *Dictionary latino – hungaricum* vzniklo upravením slovníka **Alberta Molnára**. Upravovateľom bol lekár **Ferenc Páriz – Pápai** (1649 – 1716). V roku 1750 vyšiel v Trnave rozsiahly slovník jezuitu **Františka Wagnera** (1675 – 1748) *Universae phraseologiae latine corpus*. Bol doplnený prekladmi termínov do nemčiny, slovenčiny (tam označenej ako *lingua slavica*) a maďarčiny, záver tvoril zoznam barbarizmov. Jeho autor kládol dôraz na využívanie synonym a ich výrazových odtieňov. Slovník vychádzal v 18. storočí aj v Augsburgu (1718, 1729), Regensburgu (1760) a Viedni (1738).

Ako autor jazykových učebníc je známy aj francúzsky jezuita **Franciscus Pomey** (François Antoine Pomey; 1618 – 1673). Jeho prvým v Trnave vydaným dielom bola učebnica rétoriky *Novus candidatus rhetoricae* (1698); neskôr vyšla upravená pod názvom *Novissimus candidatus rhetoricae* (1735). V roku 1745 vyšla trojjazyčná uhorská mutácia jeho slovníka *Flos latinatis*, v ktorom sú jednotlivé latinské heslá vysvetlené a preložené do slovenčiny a maďarčiny. Popri viacerých nemeckých, talianskych a francúzskych vydaniach vyšlo napr. v roku 1747 aj prvé chorvátske.

Jednoduchšie bol pre praktickú potrebu študentov oboch vyšších gramatických tried koncipovaný slovník resp. učebnica frazeológie *Syntaxis ornata*. Ekvivalenty sú v ňom usporiadané bez gramatickej charakteristiky v štyroch stĺpcoch: barbara, hungarica, slavonica, latina. Samostatne vyšla *Syntaxis* v Trnave dva razy (1745 a 1748), potom znova dva razy spolu s *Flos latinatis* (1754 a 1773). Z porovnania Wagnerovho slovníka a Pomeyovho *Syntaxis ornata* vyplýva, že Wagner Pomeyovo dielo prevzal, prepracoval a upravil pre potreby uhorských študentov.

Do osobitnej skupiny patrí pôvodne francúzska *Historia poetica* **Pierra Gautrucha** (1602 – 1681), ktorá mala vo forme lexikónu predstaviť študentom svet mýtických bohov. Nejde vyslovene o jazykovú učebnicu, ale do tejto skupiny sa zaraďuje svojím obsahom. Náplňou jej troch kníh (o bohoch, polobohoch, ich uctievaní a sviatkoch) bolo uľahčenie pochopenia

antických autorov, čím vhodne dopĺňala študijný program. Nie je div, že do vydavateľského programu bola zaradená celkovo päťkrát.

Spoločným menovateľom uvedenej skupiny tlačí je ich jednoznačná úloha v jazykovej príprave. Zodpovedal jej aj výber overených a odporučených autorov a diel, zvlášť jezuitských, často opakovane vydávaných. S jediným skutočným jazykovedným dielom, nie jazykovou učebnicou, sa stretávame u jezuitského astronóma a jazykovedca **Jána Šajnoviča** (1733 – 1785). Ako asistent Maximiliána Hella sa zúčastnil na expedícii po severnom Nórsku a popri prírodných a astronomických zaujímavostiach si všímal aj jazykové súvislosti lapončiny a maďarčiny. Výsledkom jeho komparatívneho výskumu bola epochálna *Demonstratio idioma ungarorum et laponorum idem esse* (1770). Šajnovič sa vďaka nej stal zakladateľom porovnávacej jazykovedy.

V KNIHY VENOVANÉ FILOZOFII

V tejto časti sa dozviete:

- ako sa vyučovala filozofia na historickej Trnavskej univerzite
- ktorí autori sa venovali dielam s filozofickým zameraním
- čo zahŕňala tzv. *philosophia naturalis*

Po absolvovaní gymnaziálnych tried pristúpili študenti k štúdiu filozofie. To sa realizovalo na vyššom stupni jezuitských škôl, na filozofickej fakulte. Pravda, pojem filozofia nemal v danom období taký vyhranený predmet skúmania ako dnes. Vtedajšie široké chápanie filozofie si vyžadovalo rozsiahly prehľad o mnohých odboroch a kládlo tak značné nároky na vzdelanie.

V tieni vlastných filozofických disciplín sa pod spoločný názov fyzika, čiže veda o prírode alebo *philosophia naturalis*, rozvíjali prírodné vedy. Smerovanie, akým sa výučba predmetu filozofie na Trnavskej univerzite mala uberať, presne definovalo *Ratio studiorum*. Filozofické štúdium trvalo tri roky a jeho náplň bola rozložená do troch hlavných predmetov. V prvom roku sa prednášal úvod do štúdia a logika, v druhom fyzika a posledný rok bol venovaný metafyzike a etike. Takéto usporiadanie trvalo na univerzite až do roku 1753, keď sa štúdium skrátilo na dva roky. Nové osnovy boli upravené tak, že metafyzika sa vyučovala s logikou už v prvom ročníku a druhý ročník bol venovaný prírodným vedám.

Hlavnou úlohou filozofického štúdia bola príprava poslucháčov na štúdium teológie. Štandardným autorom bol Aristoteles, ale zároveň sa malo nasledovať učenie Tomáša Akvinského. Tzv. neoscholastika vládla na fakulte najmä v priebehu 17. storočia, potom jej vplyv ustupoval novým filozofickým názorom. Za najvyššie authority boli po biblii považovaní cirkevní otcovia, svetskí autori nasledovali po nich. Uznanie a rešpektovanie filozofie F. Bacona, P. Gassendiho a najmä I. Newtona prinieslo 18. storočie. Ako predmet

záujmu najmä medzi duchovnými scholastika postupne ustúpila zo svojho dominantného postavenia a nositeľmi filozofického rozvoja sa stali laici. Samotná jezuitská filozofia 17. – 18. storočia sa líšila od predchádzajúceho a nasledujúceho obdobia v tom, že si kládla za cieľ uviesť filozofiu do širších, svetských kruhov.

Pri posudzovaní rozvoja filozofického myslenia na univerzite sa ako rozhodujúci faktor ukázala miera integrovania prírodovednej problematiky novovekej filozofie do neoscholastického systému. Rozoznávajú sa tri hlavné etapy: Prvá (ante 1700) sa vyznačovala scholastickým prístupom a kulminovala vydaním diela Martina Sentivániho. Druhú (1700 – 1753) možno charakterizovať ako obdobie postupnej diferenciácie predmetu filozofie. Tretia (1754 – 1773) vyústila do prelomu a do rozmachu filozofickej produkcie s prevahou prírodno – filozofickej tematiky.

Vydávanie filozoficky orientovanej literatúry v Akademickej tlačiarne pred rokom 1700 možno označiť ako nevýrazné. Okrem viacerých promočných téz bola až v roku 1691 vydaná učebnica logiky talianskeho jezuita **Ottavia Cattanea** (1633 – 1679) *Logicae summulae*, ktorej cieľom bolo sprostredkovať úvod do Aristotelovej logiky. Etické zásady sledoval jezuita **Karl Enders** (1660 – 1727) v príručke *Philosophus civilis* (1696). Zhrnul v nej ponaučenia o správne vedenom živote, pričom vychádzal z výrokov antických gréckych autorov Platóna, Sokrata a Solóna. Najvýraznejšou osobnosťou tohto obdobia aj v celouniverzitnom meradle bol bezpochyby **Martin Sentiváni** (1635 – 1705). Od roku 1667 pôsobil na univerzite ako člen profesorského zboru, dekan a rektor. Okrem toho zastával funkcie prefekta tlačiarne, správcu univerzitnej knižnice a cenzora. S tým úzko súvisela aj jeho redakčná a vydavateľská aktivita. Popri mnohých teologických a polemických spisoch, známych doma i v zahraničí si získal meno svojim rozsiahlym spisom *Curiosa et selectiora variarum miscellanea*. Toto vedecké dielo, koncipované ako súbor rozpráv v troch hlavných častiach, vychádzalo postupne od roku 1689 do roku 1709. Formou otázok a odpovedí autor priblížil súhrn súdobých poznatkov najmä z prírodných a humanitných vied. Vybrané rozpravy boli tlačené priebežne a samostatne. Sú súčasťou príslušných kapitol 4.4.3 Prírodoveda a 4.5 História.

Po roku 1700 filozoficky orientovaná produkcia výrazne a niekoľkonásobne narástla. Z hľadiska obsahu jednu líniu tvorila spisba orientovaná

eticky, druhú komentáre a výklady k jednotlivým Aristotelovým spisom. Tieto práce sú zmesou prekonaných aj nových poznatkov, ktoré sa naďalej začleňovali do široko koncipovanej *philosophia naturalis*. Výraznou osobnosťou prelomu storočí bol **Gabriel Heveneši**, pôsobiaci na univerzitách vo Viedni a Trnave. Okrem historických, náboženských a prírodovedných tém sa venoval aj etickej problematike v diele *Succus prudentiae* (1701).

Z antických zdrojov a etického poslania bibliie čerpali aj ďalší do vydavateľského programu tlačiarne zaradení autori. Medzi nich patril napríklad jezuitský filozof a teológ **Juraj Rajčáni** (1669 – 1734), autor viacerých filozofických spisov. Eticko – morálne boli ladené spisy *Harmonia philosophica* (1706), *Ars recte philosophandi* (1707) a *Somnium philosophicum* (1707), v ktorom uverejnil preklad Epiktetovho *Enchiridion*. V roku 1718 vyšli jeho *Conclusiones scientiae practicae*, v ktorých poukázal na užitočné i záporné stránky vedy. Stať o etike začlenil do svojej práce *Idea sapientis* (1746) aj jezuita **Anton Vanoši** (1683 – 1757). Anonymné zostalo dielo *Tractatus de virtutibus*, ktoré vyšlo o rok neskôr.

Rozmanitosť názorov možno doložiť vydaniaми diel, v ktorých dominovali staršie stanoviská a vzory, najmä Aristoteles. Platí to napríklad o práci slovinského jezuitu pôsobiaceho v Grazi a Viedni **Antona Erbera** (1695 – 1746) *Institutiones dialecticae* (1752, 1762, 1771), ďalej o *Distinctiones et axiomata philosophica* (1736) od nemeckého jezuitu z Dillingenu **Georgia Reebe** (1594 – 1662), o *Definitiones philosophicae* (1736) od francúzskeho teológa **Jeanna de Thierry**. Ich spoločným menovateľom bolo iba podobné usporiadanie a metóda výkladu. Oživiť aristotelovskú tradíciu v duchu prírodovednej filozofie sa pokúsil **Melchior Cornäus** (1598 – 1665), rektor jezuitského kolégia vo Würzburgu a Mainzi. Jeho *Aristoteles redivivus*, ktorý vyšiel najprv vo Würzburgu v roku 1652, sa v trnavskej produkcii objavil po prvý raz až začiatkom roku 1715. Do polovice 18. storočia sa s ním stretávame ešte šesť ráz. V Trnave teda boli aj staršie názory ešte stále akceptovateľné.

Horlivým stúpencom aristotelizmu bol aj jezuita **Farkaš Bošáni** (1669 – 1726). Vo svojich prácach osvetľoval a približoval zložky filozofie, definoval termíny a tézy, s ktorými sa poslucháči štúdia stretali. Bošániho najčastejšie vydávaným spisom bol *Sacculus distinctionum*, opakovane vychádzajúci v rozpätí rokov 1708 – 1728. Podobne koncipovaný bol *Sacculus distinctionum sive Philosophicum ABC* (1707), či *Philosophicum ABC* (1732). Pod názvom

navodzujúcim Werbőczyho zákonník *Tripartitum* vznikla príručka logiky *Tripartitum juris philosophici* (1706). Posledné Bošániho diela *170 Proverbia Aristotelis* (1707) doplnené filozofickým slovníkom, a *Curiosum Aristotelicum resolutum* komentovali a interpretovali vybrané pasáže z Aristotelovej filozofie.

V duchu aristotelizmu sa nieslo celé dielo profesora filozofie a historika **Jána Kaziho** (1686 – 1759) *Quaesita physica* z roku 1720, v ktorom sa podujal priblížiť a objasniť rôzne prírodovedné zaujímavosti. K popredným predstaviteľom filozofického myslenia a autorom viacerých prác z tohto oboru sa radí aj profesor filozofie a teológie **Vavrinec Tapolčáni** (1669 – 1729). Jeho diela boli obsahovo rozmanité. Kým *Axiomata Christianopolitica* (1706) boli orientované skôr eticky, *Academicus ens naturale* (1706) bolo príspevkom a odmietavou polemikou s učením R. Descarta. Tapolčániho súčasník, rakúsky jezuita **Koloman Riezinger** (1680 – 1752) vo svojich názoroch takisto vychádzal z Aristotela. Počas svojho pôsobenia v Trnave napísal viacero diel. Aj počas neskoršieho pôsobenia v Grazi sa okrem teológie venoval najmä filozofii. Aristotelovské postoje deklaroval v spise *Parva naturalia Aristotelis* (1717) a prírodovedné názory publikoval v tom istom roku pod názvom *Bona physica in comentariis Colegii Conimbricensis*. Z toho istého roku pochádza práca **Antona Gabona** (1677 – 1735) *Physica exotica*; táto sa okrem fyziky zaoberá chémiou, napr. postupmi pri výrobe farieb a atramentu alebo oddeľovaním a čistením vzácnych kovov.

Filozofické myšlienky a možnosti ich aplikácie v spoločenskom usporiadaní našli však uplatnenie nielen v odborných prácach, ale aj v ľahšom žánri. Príkladom je promočný spis Jána Kaziho (1686 – 1759) *Stoa vetus et nova* z roku 1710, v ktorom autor vychádza z myšlienok stoicizmu, ale sčasti stoikov aj paroduje.

V množstve filozoficko – prírodovedných tém bolo nepochybne výnimkou zaradenie diela **Francisca Szdellara** (1685 – 1745) *Itinerarium peregrini philosophi*. Popri pedagogickej činnosti na univerzitách vo Viedni, Grazi a Trnave, kde zastával aj funkciu kancelára, pôsobil Szdellar aj ako rektor v Záhrebe. V Trnave v rokoch 1720 a 1721 vyšli dve jeho knihy s uvedeným rovnakým názvom. Môžeme ich označiť za cestopisy, ktoré opisovali putovanie krajinami: prvý diel obsahoval Čínu, Japonsko, Kanadu a Brazíliu, druhý diel obsahoval Turecko a Grécko. Okrem historicko – kultúrnych

poznatkov sa autor zameril predovšetkým na filozofiu a náboženstvo týchto krajín.

Prvých päťdesiat rokov 18. storočia prevládali vo filozofických dielach dve obsahové línie: etická a filozoficko – prírodovedná. Široko ponímaná fyzika sa dá ilustrovať na súbore rozpráv *Dialogi physici* (1745), ktorých autorom bol francúzsky jezuita **Noël Regnaut** (1683 – 1762). Dielo vyšlo pôvodne vo francúzštine, ale v Trnave vyšlo v latinskom preklade **Františka Halvaxa** (1712 – 1774?). Fyzikálne rozpravy objasňovali rozličné kuriozity, napr. o meteoroch, zemetraseniach, blesku a vlastnostiach zrkadiel. O dvadsať rokov neskôr vyšli štyri filozoficky ladené *Clarissimorum virorum dissertationes* (1763). Len dve z nich sa týkali skutočne fyzikálnych javov, *Theoria elevationis vaporum* a *De causa elevationis vaporum*. Ich autori neboli činní na Trnavskej univerzite. Autorom prvej bol prírodovedec **Christian Gottlieb Kratzenstein** (1723 – 1795), ktorý prednášal na univerzite v Kodani a bol členom ruskej Akadémie vied, druhú napísal **Georg Erhard Hamberger** (1697 – 1755), profesor medicíny a botaniky. Ostatné dve *De origine fontium* a *De causa fertilitatis terrae* možno zaradiť skôr do hydroológie resp. poľnohospodárstva. Posledným fyzikálnym titulom z tohto obdobia je didaktická, klasickým hexametrom písaná báseň **Jána Purgínu** (1719 – 1748) *De vi electrica* (1746). Autor rozčlenil dielo do troch častí, z ktorých každá sa začínala stručným zhrnutím problematiky v próze. Báseň odráža súveky súbor poznatkov o elektrostatike, ale zároveň predznamenal postupnú diferenciaciu disciplín a zmenu v ponímaní predmetu fyziky. Stalo sa tak ešte pred tereziánskou reformou.

Prelomový rok 1753 nepriniesol iba zmenu v študijnom pláne filozofickej fakulty a úpravu osnov, ale znamenal aj názorové prelomy. Zosobňoval ich významný trnavský profesor filozofie, astronóm a historik **Ján Borgia Kéri** (1702 – 1768). Kým Tapolčáni na začiatku 18. storočia striktne odmietali Descartovu filozofiu a názory, Kéri sa k nemu staval umiernenejšie. To neznamená, že s Descartom úplne súhlasil. Svoje na otázku pohybu zamerané filozoficko – fyzikálne práce vydal v rýchлом slede v rozmedzí rokov 1752 – 1754. V úvode prvej z nich, *Dissertatio physica de corpore generatim*, zdôraznil posun v myslení, ktorý dostal do popredia záujem fyziku emancipovanú od filozofie. Skúmanie zákonitostí pohybu telies podrobnejšie rozviedol v rozpravách *Dissertatio physica de motu corporum* a *Dissertatio physica de*

causis motuum. Kéri sa stal inšpirátorom trnavských učebníc fyziky, ktorých autormi boli jeho žiaci, očividne podnietení jeho výskumami.

Prvú zo série týchto učebníc *Philosophiae naturalis pars prima, seu Physica generalis* vydal v roku 1755 **Andrej Adáni** (1716 – 1795). Pod jeho menom je evidované aj dielo *Institutiones physicae generalis* z roku 1744, ktoré je vedené ako deziderátum. V nasledujúcom roku vyšla dvojdielna práca **Andreja Jaslinského** (1715 – 1784) *Institutiones physicae. (Pars prima seu physica generalis. – Pars secunda, seu physica particularis)*. Oba diely, fyzika všeobecná a fyzika špeciálna, sú značne rozsiahle, spolu majú viac ako 800 strán. Vyšli krátko po reforme, a tak smieme predpokladať, že ich autor pripravoval už skôr. V pomerne rozsiahlom, takmer dvadsaťstranovom úvode k prvému dielu, rozviedol autor samotný pojem fyziky, pôvod tejto vednej disciplíny, jej vývoj, poznávanie a zákonitosti. V úvode k druhému dielu zas upozornil, že v jeho práci sa nenachádzajú žiadne pre študentov škodlivé tvrdenia a že chce upriamiť ich záujem na meteorológiu, geológiu, hydrológiu. Učebnica vyšla v Trnave ešte raz v roku 1761. Jaslinský napísal aj dva ďalšie študijné texty: *Institutiones logicae* (1754) a *Institutiones metaphysicae* (1755). Učebnicu fyziky *Elementa philosophiae naturalis* pripravil aj profesor Anton Revický (1713 – 1781); bol však aj autorom učebnice logiky a metafyziky *Elementa philosophiae rationalis, seu logica a Elementa philosophiae generalis seu metaphysica*; obe z roku 1757.

Medzi Kériho nasledovníkov patrila profesor **Ján Ivančič** (1722 – 1784), ale aj on sa popri fyzike zaoberal logikou a metafyzikou. Napísal diela *Institutiones logicae* (1757, 1763) a *Institutiones metaphysicae* (1758, 1763 a 1769). Čisto fyzikálne však bola zameraná jeho báseň o optike z roku 1750 *Elementa opticae*.

Uvedené učebnice vniesli do vyučovania fyziky na Trnavskej univerzite pokrokové podnety, hoci ešte ostávala súčasťou filozofie a kumulovala v sebe všetky ostatné prírodovedné disciplíny. Prelínanie filozofie a fyziky možno sledovať aj v učebniciach logiky a metafyziky, konkrétne v ich štruktúre a náplni. Spoločnou črtou všetkých učebníc fyziky, logiky aj metafyziky je primárne zameranie na študentov. Približovali potrebné a zaujímavé poznatky tak, aby boli v súlade s predpismi a zároveň zaujali pozornosť.

Na začiatku 60. rokov však nastal vo vyučovaní fyziky zlom. Spôsobil ho vplyv R. J. Boškoviča (1711 – 1787), jezuitského filozofa a matematika.

Pod jeho vplyvom vznikli práce Pavla Makóa (1724 – 1793) a Antona Radiča (1726 – 1773). Pavol Makó učil matematiku, svoje učebnice fyziky, metafyziky a logiky však vydal až vo Viedni, kde pôsobil po odchode z Trnavy. Všetky vyšli na začiatku 60. rokov a v priebehu desaťročia boli vydané opakovane. Anton Radič prednášal fyziku, po odchode do Budína tam vydal učebnicu fyziky.

V našich podmienkach sa Newtonova fyzika plne presadila v spisoch jezuitu **Jána Krstiteľa Horvátha** (1732 – 1800) *Institutiones metaphysicae* a *Institutiones logicae*, ktoré vyšli v Trnave v rokoch 1767 a 1771. Ako ukazujú ich ďalšie vydania, podržali si svoju aktuálnosť aj po dlhom čase a zmenách v školskom prostredí. Vyšli v Trnave v rokoch 1767, 1771, neskôr aj v Ausburgu a Budíne.

Príprava a vydávanie diel filozofického obsahu úzko súviselo s privilegovaným postavením filozofie v rámci univerzitného štúdia. Písalo sa iba po latincky a autormi boli výlučne jezuiti; väčšina z nich kratšie alebo dlhšie pôsobila v Trnave. Samotné filozofické myslenie vtedy prechádzalo ďalekosiahlymi zmenami, ktoré súviseli s novými objavmi prírodných vied. Jezuitský rád novoty zamietal a staval proti nim vlastný filozofický systém.

VI ETICKÉ A FILOZOFICKO-PEDAGOGICKÉ PRÁCE

V tejto časti sa dozviete:

- ktorý antický autor bol vzorom pre trnavských autorov
- čo zahŕňali etické a filozoficko-pedagogické práce, ktorí autori a v ktorom období ich písali
- čo zahŕňala tzv. *philosophia naturalis*

Začiatku 18. storočia dominovali eticky zamerané diela. Ich vzorom bol Aristoteles. Aristoteles svojimi početnými spismi inšpiroval i mnohé prírodovedné spisy. Orientácia na aristotelizmus pokračovala aj v nasledujúcich desaťročiach. Zlom nastal až v druhej polovici 18. storočia. Vtedy vznikli diela s novátorskými myšlienkami a pribudli skutočné učebnice jednotlivých, najmä fyzikálnych disciplín. Z formálneho hľadiska sa jednotlivé knižné tituly odlišovali najmä rozsahom. Napr. učebnice metafyziky a logiky mali spravidla menší rozsah. V učebniciach fyziky sa usporiadanie textu a spôsob výkladu výrazne nelíšil od iných odborne orientovaných diel, ale ich súčasťou sa stali rôzne nákresy a znázornenia skúmaných a ozrejmovaných javov.

Zo súboru filozofických tém možno vyčleniť osobitnú podskupinu diel filozoficko – pedagogického zamerania. Prvé dve také práce **Františka Wagnera** o základoch a úlohách vzdelávania pochádzajú z roku 1701: *Colloquium magistri cum discipulo* a *Dissertatio philologica de vera eruditio-ne*. Podobného charakteru je filozoficko – pedagogický traktát **Michala Segediho** (1706 – 1752) *De institutione juventutis* (1735) a rozprava o význame a prospechu školstva *Ars omni reipublicae necessaria* (1738).

V rámci druhého ročníka štúdia na filozofickej fakulte bola zaradená aj výučba matematiky. Študenti počúvali Euklidove *Základy*, k tomu niečo z geografie a náuky o sférach – *Physicae auditoribus explicet in schola...Euclidis elementa, ...aliquid Geographiae, vel Sphaerae...* Išlo o pomerne voľný súbor prednášok, bez jasného určenia, bez predpísaných či odporučených učebníc. (*Si quid pretere idonei, et propensi ad haec studia, privatis post cursum lectionibus exerceantur.*) Jezuitské chápanie pojmu matematika síce nadviazalo na tradíciu stredovekého quadrivia, ale zahrňovalo aj ďalšie disciplíny, ktoré sú dnes samostatnými odbormi, napr. základy mechaniky a hydrostatiky, geometrickej optiky, dioptriky. Medzi ne vtedy patrila aj *architectura militaris*, náuka o vojenských opevneniach a vymeriavaní stavieb v teréne. Matematické vzdelanie, vyučovanie a povedomie v Uhorsku bolo dlho na nízkej úrovni. Podobná situácia bola napr. aj v Portugalsku. Vyučovanie matematiky tu bolo dlhú dobu zanedbávané, dôvodom však boli iné súveké okolnosti a predovšetkým orientácia na obchodovanie a dopravu spojenú s námorným životom. Počas dvoch storočí pôsobenia rádu sa pátri v Portugalsku stali najmä učiteľmi navigácie, vojenského inžinierstva, kartografie a astronómie, teda ich smerovanie bolo skôr praktické či technické, málo orientované na rozvíjanie teórie matematiky, ako aj jej praktickej stránky. Tomu zodpovedala aj knižná produkcia. Do polovice 18. storočia sa vydávali len elementárne tabuľky na uľahčenie výpočtov; ich autorom bol **Julius Caesar z Padovy** (Patavinus). Jeho populárna pomôcka pod názvom *Arithmetica practica* zahŕňala okrem tabuliek aj ukážky a návody konkrétnych výpočtov. V Trnave vyšla táto pomôcka od roku 1709 opakovane nielen v latinčine, ale aj v nemeckej a maďarskej mutácii. Hranice elementárnej aritmetiky neprekročilo ani dielo trnavského profesora **Henricha Berzeviciho** (1652 – 1713) *Arithmetica practica* z roku 1687.

Trigonometrické tabuľky, prvé svojho druhu v Uhorsku, vyšli anonymne v roku 1694 pod názvom *Canon sinuum*. Či ich autorom bol trnavský profesor matematiky **František Sékeli** (1657 – 1715) alebo jeho mladší kolega **Ján Dubovský** (1654 – 1710), v tom zatiaľ nevládne zhoda. O tri roky neskôr publikoval hodnotnú a pomerne rozsiahlu prácu profesor piaristického gymnázia v Prievidzi **Lukáš Mösche** (1651 – 1701 (vložiť medzery okolo pomlčky)). Jeho *Arithmeticus practicus* obsahoval popri základných výpočtoch aj počítanie logaritmov. V rukopise zanechal Mösche aj ďalšie matematické

práce *Bibliotheca mathematica* a *Compendium mathematicum*. Pod takmer zhodným názvom *Arithmetica practica* vychádzala v Trnave opakovane, dovedna päťkrát, od roku 1721 učebnica jezuitu **Caspara Schotta**.

Pozitívny moment do prípravy a publikovania učebníc matematiky vniesla reforma Márie Terézie v roku 1753. Cisárovná v nej nariadila, že profesori majú povinnosť písať učebnice a používať ich pri výučbe. O desať rokov neskôr nariadil ostrihomský arcibiskup ako *praefectus studiorum*, aby sa používala fyzikálno – matematická učebnica viedenského jezuitského profesora Karola Scherffera (1716 – 1783) *Institutiones physicae* (Viedeň, 1753). Tá však v Trnave nevyšla. Do tohto obdobia spadá i vydanie trojdielnej učebnice *Universae matheseos brevis institutio* (1752 – 1755), ktorej autormi boli trnavskí profesori matematiky a fyziky **Ján Ivančič** (1722 – 1784) a **Anton Revický** (1723 – 1781).

Produkcia matematických disciplín bola ešte obohatená vydaním logaritmických tabuliek *Tabulae logarithmorum numerorum* (1771). Posledným a najvýznamnejším matematickým dielom bola učebnica, ktorú pripravil trnavský profesor **Ján Baptista Horváth** (1732 – 1799). V dvojdielnom kompendiu *Elementa matheseos* (1772 – 1773) zhrnul dobové poznatky z aritmetiky, algebry a prezentoval v ňom aj problematiku analytickej geometrie. Ako vidno, produkcia matematických prác v Trnave nebola rozsiahla, ale napriek tomu vyšli učebnice, ktoré priniesli moderné poznatky, a tým prispeli k obsahovým aj didaktickým zmenám vo výučbe.

V súlade s dobovým chápaním by sme mali medzi matematické práce zaradiť aj spis o dejinách architektúry *A régi jeles épületekről* (1760), v Uhorsku prvý svojho druhu. Počas svojho trnavského účinkovania ho pripravil jezuita **János Molnár** (1728 – 1804). V deviatich kapitolách priblížil najvýznamnejšie budovy staroveku a výklad doplnil celostránkovými ilustráciami.

VII GEOGRAFIA, ASTRONÓMIA, GEOLOGIA A POĽNOHOSPODÁRSTVO

V tejto časti sa dozviete:

- pod čo spadala výučba vedných odborov v rámci systému jezuitského univerzitného vzdelávania
- ktorí sú najvýznamnejší autori a diela
- aké postavenie má Trnavská univerzita v dejinách vedných odborov

Geografia

V domácich podmienkach jezuiti nevenovali geografii osobitnú pozornosť. Poznatky geografie zaraďovali do diel historického obsahu. **Martin Sentiváni** v rozsiahlom encyklopedickom diele *Curiosa et selectiora...miscellanea* začlenil geografické znalosti do druhého zväzku prvej časti. Zhrnul tu všeobecné základy odboru, zemepis vtedajšieho známeho sveta a regionálny miestopis Uhorska, množstvo informácií o nerastoch, flóre a faune. **Samuel Timon** sa popri rozsiahlom historickom a biografickom bádani zameril na topografický výskum a jeho výsledky zhrnul v dvoch prácach o topografii uhorských miest a mestečiek: *Celebriorum Hungariae urbium celebriora* (1701) a *Celebriorum Hungariae urbium et oppidorum topographia* (1702). Obsahujú údaje o 51 mestách Uhorského kráľovstva, z ktorých 23 leží na území dnešného Slovenska. Timon uverejnil výsledky výskumu vodstva v diele *Tibisci Ungariae fluvii notio, Vagique ex parte* (Košice 1735 a 1767) a opísal v ňom vodstvo viacerých slovenských stolíc. Spájanie poznatkov z geografie a z histórie ukazuje aj Timonova práca *Imago antiquae Hungariae*. To isté konštatovanie platí o trojdielnom spise **Františka Karola Palmu** *Notitia rerum hungaricarum*.

Okrem interdisciplinárne zameraných kníh reprezentovali geograficky orientovanú literatúru najmä učebnice, ktoré vychádzali v Akademickej tlačiarňi v 18. storočí. Avšak v porovnaní s inými vednými odbormi bol ich počet veľmi skromný. V dvadsiatych rokoch 18. storočia opakovane vyšla v Trnave anonymná latinská učebnica *Geographia nova veterum locorum* (1724). Toto z nemčiny preložené dielo historika, geografa a pedagóga **Johanna Hübnera** (1668 – 1731) bolo zostavené formou otázok a odpovedí; predchádzal im všeobecný úvod o delení sveta na kontinenty. Hübnerova obľúbená učebnica bola prepracovaná a vyšla v Trnave pod menom **Ladislava Nedeckého** (1703 – 1759) s názvom *Geographia globi terraquei* po prvý raz v roku 1736 a potom v ďalších štyroch vydaniach. Pri vyučovaní geografie v ročníku rétoriky sa v 18. storočí používala učebnica francúzskeho jezuita **M. Dufrena** *Rudimenta historica*, lepšie povedané jej piaty diel *Rudimenta geographica*; vyšli v Trnave viac ráz samostatne alebo spoločne s prvými štyrmi dielmi. Od roku 1731 sa jej vydanie zopakovalo ešte sedem ráz. Kapitoly učebnice postupne predstavovali najdôležitejšie poznatky a členili jednotlivé krajiny z hľadiska geopolitického. Lepšej orientácii študentov v nej slúžila mapa sveta a vyobrazenie zemegule. Na konci bol index geografických termínov.

Pred presťahovaním univerzity vyšla v Trnave učebnica fyzikálneho zemepisu *Éléments géographiques ou description abrégée de la surface du globe terrestre* (1769) od **Jacqueta de Malzet** (1715 – 1800), Francúza, ktorý bol profesorom histórie a geografie na vojenskej akadémii vo Viedni. Pôvodne toto dielo vyšlo pre študentov vojenskej akadémie vo Viedni v roku 1755. O polstoročie skôr vyšla v tlačiarňi mapa Uhorska *Tabula geographiae regni Hungariae*; pripravil ju nemecký, aj v Trnave pôsobiaci jezuita **Joseph Prandstetter**.

Astronómia

Počiatok astronomického vzdelávania a meraní v Trnave spadá do 17. storočia. Ako prvý profesor v Trnave vyučujúci astronómiu bol zaznamenaný Karol Sinich; pôsobil v roku 1637. Že sa v tom čase striktne nerozlišovalo medzi astronómiou a astrológiou, ukazuje spis *Prognosis astrologica*, ktorý vydala

v roku 1661 Akademická tlačiareň. Obsahoval rozpravu o kométach, ich zoznam a horoskopy. Spis je registrovaný ako anonymný, ale existuje mienka, že ho spoločne zostavili J. Lippai a M. Sentiváni. Tento v časti *De cometarum natura* svojich *Curiosa et selectiora...miscellanea* vysvetľuje nielen vznik a druhy komét, ale aj rôznych poveternostných javov (napr. vetra, oblakov, hmly, rosy, mrazu). Astronomické a meteorologické poznatky obsahoval i bohato medirytinami ilustrovaný prírodovedný opis sveta a vesmíru *Meteorologia philosophico – politica* z roku 1702, ktorého autorom bol **János Imre Vitézy**. V podobnom duchu sa nieslo dielo jezuitského polyhistora **Athanasia Kirchera** (1601 – 1680), ktorý sa zaoberal medicínou, matematikou, astronómiou, ale aj orientálnymi jazykmi a dejinami. V roku 1729 v Trnave vyšlo jeho rozsiahle *Itinerarium extaticum* aj s komentármi. Po prvý raz tento titul vyšiel v Ríme v roku 1656, o štyri roky neskôr aj v Norimbergu a Würzburgu. V jeho prvej časti autor podnikol imaginárne cestovanie vesmírom, vystúpil na Mesiac, Venušu a prešiel postupne aj ďalšími planétami.

Otázka meteorov a ich rozboru rezonovala v diele **Gabriela Hevenešiho** *Meteora rationibus et experientiis physicis illustrata* (1727, 1728). Po prvý raz vyšla táto rozprava v roku 1690 vo Viedni. V skúmaní meteorov použil tento jezuitský páter vlastné skúsenosti i poznatky iných autorov. O oblasť nebeských telies sa zaujímal už zmienený fyzik a historik **František Borgia Kéri**. V roku 1736 vydal spis *Dissertatio astronomica de cometa* a v ňom podal názory na v roku 1729 pozorovanú kométu; vo výklade využíval vtedy moderné postoje k tejto problematike. Okrem toho je Kéri považovaný za pravdepodobného autora anonymne vydanéj teórie a návodu na skonštruovanie slnečných hodín *Tabulae triplices* (1733).

V priebehu 17. a prvej polovice 18. storočia sa diela o astronómii vyskytovali v programe tlačiarne ojedinele, zato v druhej polovici storočia dostal výskum v tejto oblasti osobitne silný podnet. Bolo ním založenie astronomického observatória pri Trnavskej univerzite (1753). Jeho riaditeľom sa stal **František Weiss** (1717 – 1785), ktorý krátko po zahájení činnosti observatória začal publikovať výsledky pozorovaní na stránkach novej ročenky *Observationes astronomicae*. Do roku 1770 vyšlo ďalších deväť zväzkov. Popri popisoch pozorovaní, napr. prechodu Venuše slnečným diskom v roku 1761, obsahovali ročenky aj meteorologické správy o počasí a teplotách v jednotlivých ročných obdobiach.

Tento titul chápeme ako typologicky odlišný typ dokumentu – nepravé periodikum, ktorého výskum je súčasťou retrospektívneho bibliografického spracovania v rámci úlohy Bibliografia almanachov, ročeniek a zborníkov na Slovensku 1701 – 1918. Vzhľadom na prístup pri spracovaní nepravých periodík danú ročenku vnímame ako jeden titul, pozostávajúci z desiatich ročníkov, ktoré spájal spoločný názov a vydavateľ. Výsledky meraní boli usporiadané do prehľadných tabuliek, popis javov sprevádzali nákresy a znázornenie. V roku 1760 vyšlo v Trnave anonymné dielo *Astronomiae physicae juxta Newtoni principia breviarium* určené študentom. Obhajovalo a dokazovalo správnosť heliocentrického systému; pravdepodobným autorom je Weiss.

O vydavateľské aktivity tlačiarne v geograficko – astronomických disciplínach však nebol mimoriadny záujem. Ich počet narástol práve v 18. storočí po založení observatória. Publikácie môžeme typologicky zaradiť medzi učebnice alebo odbornú literatúru, ktorá presahovala rámec vyučovania. Ich autormi boli takmer výhradne jezuitskí pátri. Kým v geografii dominovali zahraniční autori, v astronómii to boli naopak domáci jezuiti. Pestovanie oboch disciplín sa zakladalo na poznatkoch všeobecného fyzikálneho a politického zemepisu, na súdobých pozorovaniach, na názoroch a vedomostiach o modeloch a systémoch vesmíru. Hlavným prínosom však bolo vydávanie astronomickej ročenky v rokoch 1753 – 1770.

Geológia

Rozsiahle pohoria Uhorska, ich popis, skladba a rozbor sa stali námetom pomerne rozsiahleho výskumu, ktorý uskutočnil jezuitský pedagóg a prírodovedec **Štefan Čiba** (1763 – 1719). Svoje bádanie zameral najmä na Karpaty a popri geologickom výskume sledoval aj vyskytujúcu sa faunu a flóru. Zozbieraný materiál doplnil o poznatky Aristotela, J. Wernhera a A. Kircherera a pretavil do *Dissertatio historico – physica de montibus Hungariae* (1714); zostavil ho vo forme otázok a odpovedí. Popri tom sa Čiba venoval hydrologickému a mineralogickému bádaniu, výsledkom čoho bola grófovi Jozefovi Berénimu venovaná *Dissertatio historico – physica de admirandis Hungariae aquis* (1713). V tomto prípade však ide skôr o prepracované dielo J. Wernhera *De admirandis Hungariae aquis hypomnemation*.

Poznanky z geológie tvorili časť diela jezuitu **A. Kirchera** *Iter extaticum* (1729). V jeho druhej časti, v *Prodromus mundi subterranei*, sa zaoberal práve geologickým systémom a názormi naň. Tu uviedol geologicko – mineralogické poznanky o Uhorsku, najmä o baniach a prírodných zaujímavostiach. V programe tlačiarne sa objavili aj iné analogické práce. Jednou z nich je v hexametroch zložená báseň **Jozefa Bartakoviča** *Metallurgicon* (1748) o baniach na striebro a zlato. Báseň v troch častiach prinášala informácie o vzácnych kovoch a ich ťažbe; v závere autor pripojil latinsko – nemecko – maďarský slovníček špeciálnych výrazov. Druhou je rozprava o pôvode prameňov a potokov *Dissertatio de origine fontium et puteorum*, ktorej autorom bol profesor matematiky a práva **Heinrich Kühn** (1690 – 1769). Je to prvá dizertácia zaradená pod spoločným názvom *Clarissimorum virorum dissertationes physicae* (1768).

Botanika, chov zvierat, poľnohospodárstvo

Jednou z najznámejších botanických záhrad tých čias bola bratislavská záhrada, ktorú vybudoval v rokoch 1642 – 1664 ostrihomský arcibiskup Juraj Lippai. Na prianie svojho brata ju opísal jezuita **Ján Lippai** (1606 – 1666) v spise *Posonyi kert* (1664). Ide o prvú odbornú botanickú prácu, ktorej obsahom bolo aj záhradníctvo. Jej tri knihy opisovali ovocnú, zeleninovú a kvetinovú záhradu. Lippai sa podpísal aj pod náučný spis poľnohospodárskeho charakteru *Calendarium oeconomicum*, ktorý bol v Trnave vydaný o tri roky neskôr za finančnej podpory arcibiskupa Juraja Lippaia (1664). Obsahoval návod na správne vedenie domáceho hospodárstva podľa jednotlivých ročných období a mesiacov.

Aj tretia časť encyklopédie **Martina Sentivániho** *Curiosa et selectiora ... miscellanea* bola venovaná botanike a zoológii; už v roku 1689 boli z nej vyňaté a vyšli samostatne dizertácie z oblasti botaniky *Dissertationes septem* (I. Physica curiosa de Plantis. II. De Feris. III. De Avibus. IV. De Piscibus. V. De Allodiaturae rebus. VI. De noxiis animalibus oeconomiae. VII. De Calendarii reformatione. doplniť koniec zátvorky) V ich rámci Sentiváni rozpracoval systém rastlinnej a živočíšnej ríše a doplnil ho o poľnohospodársku problematiku. Z nich potom vznikol spis *Oeconomia philosophica*.

Medzi poľnohospodársky orientovanými prácami zaujmú svojou témou aj formou tri tituly. Dve sa týkajú tabaku, jeho pôvode a liečivých a negatívnych účinkoch. Báseň *Genealogia tabacae* (1651) zložil **Joachim Kovalský**. Takmer o sto rokov neskôr vydal vedeckú rozpravu *De tabacco Georgicorum* (1744) jezuitský profesor teológie a filozofie, bratislavský rodák **Ignác Klaus** (1717 – 1791). **Jacques Vaniéri** (1664 – 1739 (vložiť medzery okolo pomlčky)) sa pokúsil zhrnúť do šiestnástich kníh návod, ako pracovať s ovocím, zeleninou a vinicami a ako chovať včely. Jeho *Praedium rusticum*, zjavne inšpirované Vergíliovým eposom *Georgica*, dosiahlo medzi čitateľmi v celej Európe pozoruhodný úspech.

Z pera vzdelaného kňaza **Jána Liceia** (? – 1714) pochádza *Iter oeconomicum* (1707, 1713). V rozsiahlej príručke v dvanástich kapitolách sa autor zamerával na uvážlivé hospodárenie a správu šľachtických, cirkevných a mestských majetkov, pridal rady a usmernenia, ako chovať zvieratá a včely a ako pestovať plodiny. Posledným v našom zozname poľnohospodársky zameraných spisov je dizertácia o úrodnosti pôdy *Dissertatio de causa fertilitatis terrae*; jej autorom bol lekár poľského kráľa **D. Kulbel**.

Ako sme videli, prírodovedne zamerané práce si všímali aj ríšu zvierat a rastlín. Medzi trnavskými tlačami evidujeme state o pozorovaní zvierat *Selectae quaedam observationes de animalibus* (1729) od **Lorenza Forrera** a dve poučné dielka domácich jezuitských autorov zamerané na oblasť lovu a poľovníctva *De institutione ac venatu falconum* od Juraja Praya a *Artis aucupandi liber unicus*, ktorého autorom bol Ján Sipek (1729 – 1781). V oboch prípadoch ide o básne.

VIII HISTÓRIA A HISTORICKÉ PRÍRUČKY

V tejto časti sa dozviete:

- kedy bola na Trnavskej univerzite založená samostatná katedra histórie
- aké typy diel z oblasti histórie boli vydávané
- ktorí autori mali podstatný význam pre rozvoj uhorskej historiografie a čomu sa venovali

V súlade s vtedajším chápaním bola **história** na Trnavskej univerzite vedným odborom bez oficiálneho statusu. Hoci historické vedy nestáli na Trnavskej univerzite v popredí záujmu, postupne budovaná univerzitná knižnica takými titulmi disponovala. Potvrďuje to aj katalóg univerzitnej knižnice z roku 1690, registrujúci tematicky pestrú skupinu historických diel. Oddiel Historici obsahuje približne 217 titulov, pričom tento počet by sa samozrejme zvýšil, ak by sme brali do úvahy viacnásobné vydanie jednotlivých titulov. Až na výnimky ide o diela vytlačené v zahraničí, často viacväzkové, tematicky orientované na politické dejiny, životopisy a dejiny národov. Do úvahy treba vziať aj skutočnosť, že v priebehu rokov sa počet týchto titulov zvyšoval.

Katedra histórie bola na filozofickej fakulte zriadená až po reforme univerzity v roku 1769 a zastrešovala dva predmety: históriu a rečníctvo. Cirkevné dejiny a cirkevné rečníctvo boli v kompetencii študijného plánu na teologickej fakulte. Výklad o dejinách bol totiž súčasťou výučby v triede poetiky, kde sa čítali a vykladali rímski autori – z historikov Sallustius, Caesar, Curtius, Livius a Tacitus. V triede rétoriky sa teoretické vedomosti zúžitkovávali prakticky. Vtedy sa odporúčalo podľa Ratio upriamiť pozornosť študentov aj na vybrané antické reálie a dejiny. Keďže súčasťou výučby na gymnáziu bola gréčtina, zručnosti študentov sa cibrili lektúrou upravených diel gréckych autorov; z historikov to boli napr. Tukydidés a Plutarchos.

Osobitný záujem o dejiny a historiografiu možno badať koncom 17. storočia v osobe uznávaného pedagóga Gabriela Hevenešiho, ktorý sa zaoberal zbieraním prameňov prevažne k cirkevným dejinám 16. – 17. storočia. Výsledkom jeho dlhoročnej práce sa stala mohutná 140 – zväzková zbierka. Aj keď ostala v rukopise, stala sa cennou bázou pre neskoršie výskumy. Do roku 1711 vychádzali z tlačiarne historické diela skôr ojedinele. Prvý titul poznáme až z roku 1681 a vyšiel pod názvom *Nucleus rerum hungaricarum*. Je to komentovaný výťah z Bonfiniho diela doplnený o udalosti do roku 1526. Toto dielo skromného rozsahu napísal stoličný hodnostár **Žigmund Druget** (? – 1684) pre zábavu a poučenie študentov a venoval ho cisárovi Leopoldovi I.

Univerzite v druhej polovici 17. storočia dávala pečať osobnosť **Martina Sentivániho** (1633 – 1705). O jeho encyklopedickom diele sme sa už zmienili. Prirodzene, mala v ňom svoje miesto aj história. Výťah z tretej časti *Miscellaneí* vyšiel pod názvom *Dissertatio paralipomenica rerum memorabilium Hungariae* (1699), pokračovanie *Continuatio dissertationis paralipomenicae rerum memorabilium Hungariae* o rok neskôr. Sentiváni do nich zahrnul panovníkov, krajinských a cirkevných hodnostárov, kapituly, župy, šľachtické rody a dokonca aj personál Trnavskej univerzity. Vydanie finančne podporil mecén barón Juraj Beréni.

18. storočie otvorili ďalšie dva tituly, ktoré sa zaoberali chronológiou dejín svetských aj cirkevných: anonymne vyšlo *Compendium chronologiae sacrae et profanae* (1701) a pod *Fax chronologica*, ktoré obsahovalo prehľad dejinných udalostí, sa podpísal **Gabriel Serdaheli** (1660 – 1726). Dielo s veľkolepým názvom *Historia universalis ab origine mundi* (1702) vyšlo pod menom **Joanna Floriana Kollera**, príslušníka paulínskeho rádu.

S vedeckým pôsobením na univerzite je nerozlučne späté meno **Samuela Timona** (1675 – 1736), ktorý je vlastne zakladateľom modernej uhorskej historiografie. Ťažisko jeho bádania bolo v oblasti uhorských dejín, biografii a historickej topografii. Okrem historicky orientovaných diel bol aj autorom slovníka k Alvarezovej učebnici a dvoch menších filozofických prác, ako i spisu oslavného charakteru *Admirabilis Regni Hungariae corona* (1712), venovaného cisárovi Karolovi VI. Od roku 1712 žil dlhšie v Trnave, prednášal na teologickej a filozofickej fakulte a do roku 1719 zastával funkciu historika kolégia. Ďalšie roky strávil na kolégiách v Košiciach, Užhorode

a Kluži. Z rozpätia rokov 1714 – 1715 pochádza trojdielna práca *Synopsis novae chronologiae*, v ktorej sa rozhodol zosúladiť chronologické nezrovnalosti medzi autormi. Podobne je koncipovaná jeho *Purpura Pannonica* (1715), zbierka heslovitých biografí 21 kardinálov, ktorí sa v Uhorsku narodili alebo boli biskupmi. Takmer o dvadsať rokov neskôr, v roku 1735, vyšla v trnavskej tlačiarňi Timonova *Imago novae Hungariae*. Dielo popisovalo stolice, banáty a provincie Uhorského kráľovstva. Timonova *Imago antiquae Hungariae* zasa opisuje územie Uhorska v rímskom období, predstavuje kmene Hunov a Avarov, príchod Maďarov na nové územia, pokračuje dejinami Veľkej Moravy, pričom reviduje dovtedy tradované názory. Po prvý raz vyšlo v Košiciach v roku 1733. Tieto dve diela, neskôr vydávané zvyčajne spolu, sú Timonovými najznámejšími prácami. Ako pôvodca novej kritickej koncepcie dejín Uhorska a zástanca heuristického výskumu mal Timon veľký vplyv na neskorších historikov 18. storočia.

V roku 1712 pripravil Timonov súčasník **Michal Földváry** (1672 – 1746) historické pojednanie *Quaestiones historicae de rebus Hunnicis, Avaricis et Hungaricis*. Je formálne jednoducho zostavené, didaktickým spôsobom odpovedá na jedenásť otázok o historickej a rečovej totožnosti Hunov, Avarov a starých Maďarov. Cirkevný historik **Alexander Söréni** (1664 – 1719) obrátil svoj záujem na cirkevných hodnostárov. Výsledkom jeho výskumu bolo nevelmi rozsiahle dielo *Nova series archiepiscoporum Strigoniensium* (1717), prehľad ostrihomských arcibiskupov medzi rokmi 1000 až po 1717.

Udalosti za vlády Ferdinanda I. a Maximiliána II. si zvolil za tému filológ a teológ **Ján Kazi** (1686 – 1759). Jeho *Brevis commentarius* vyšiel v dvoch častiach v rokoch 1718 – 1719. Prehľadové dvojdielne životopisné dielo je spojené s menom **Ladislava Turóciho** (1682 – 1765), ktorý zostavil a vládnuceму cisárovi Karolovi VI. venoval príručku *Ungaria suis cum regibus compendio data*. V prvej časti autor podal historicko – geografický opis Uhorska, do ktorého zaradil údaje o rozlohe, členení, vodstve, pohoriach krajiny a doplnil ich o exkurz po významných mestách a hradoch. Druhú časť tvoria samotné biografie panovníkov. Počas svojho pôsobenia na jezuitských kolégiách sa viac venoval teológii, bol autorom viacerých polemických spisov, zaoberal sa mariánskym kultom a spracoval životopisy sv. Alojza a sv. Stanislava.

Predmetom spracovania sa stali aj dejiny univerzity. Najstaršie obdobie do roku 1660 spracoval profesor **František Černovič** (1680 – 1736) v diele

Ortus et progressus Almae Archi – Episcopalis Societatis Jesu Universitatis Tyrnaviensis (1725), následných štyridsať rokov existencie zachytil rovnako profesor a neskorší dlhoročný riaditeľ Akademickej tlačiarne **Imrich Tolvaj** (1694 – 1775) v diele *Progressus Almae Archi – Episcopalis Societatis Jesu Universitatis Tyrnaviensis* (1728).

V Trnave vychádzali v tomto období aj diela zahraničných autorov, napr. historická práca *Epitome historiarum ab Urbe condito usque ad annum Christi MDXCV* **Orazia Torselliniho** (Horatius Tursellinus, 1545 – 1609), talianskeho jezuitského filológa. Na rozdiel od domácich titulov, toto dielo je opatrené dvomi vecnými registrami a samostatnými zoznamami mien a cudzích výrazov. Pozornosti sa dostalo aj dánskemu básnikovi a historiografovi **Vitusovi Beringovi** (1617 – 1675). Jeho *Florus danicus* vyšlo v Trnave v rokoch 1716 a 1724. Rozsiahly úvod diela vysvetľuje význam kráľovskej moci, vznik a vývoj územia Dánskeho kráľovstva a približuje biografie dánskych vládcov od najstarších, t. j. bájných čias až do smrti kráľa Kristiána I. v roku 1481.

Zvýšenie počtu vydaných historických diel sledujeme od polovice tridsiatych rokov 18. storočia. V línii domácich dejín pokračoval jezuita **František Kazi** (1695 – 1760), ktorý spracoval búrlivé 17. storočie. V trojdielnej *Historia regni Hungariae* skompletizoval a doplnil rukopisný materiál Samuela Timona. Okrem Timona a Ištvánfiho v úvode ani ďalej v texte nešpecifikuje ďalšie pramene, hoci samotný text obohatil v určitých prípadoch o pasáže z pôvodných listín panovníkov a krajinských hodnostárov. Tematicky nadviazal na Františka Černoviča a Imricha Tolvaja, keď sa vrátil k téme univerzity a dovedol jej dejiny do jubilejného roku 1735. Po 120 rokoch od prvého vydania v Augsburgu vyšla v Trnave rozprava krajinského hodnostára a historika **Petra Révaia** (1568 – 1622) o uhorskej korune, symbole kráľovského titulu a moci, *Commentarius de sacra regni Hungariae corona*. Z roku 1746 pochádzajú *Causae tres calamitatum*. V literatúre sa prisudzuje jezuitom Andreasovi Schmidthauerovi (1712 – 1763), prípadne Františkovi Halvaxovi. V troch dizertáciách sa postupne vysvetľujú príčiny neradostnej situácie Uhorska. Sú tri: turecká expanzia, konfesiónálne spory, panovníci zo zahraničia. Udalosti rokov 1673 – 1678 zhrnul jezuita **Ján Korneli** (1686 – 1748) v diele *Res gestae in Hungaria* (1742). Korneli sa zaoberal v tomto prípade najmä obdobím Tököliho povstania, toto dielo vyšlo v roku 1740 aj v Košiciach. Pravým opakom posledných dvoch titulov, pokiaľ ide

o priame citovanie prameňov, je *Series banorum*, kniha o bánoch Uhorska do roku 1733. Napísal ju už zmienený jezuita **Anton Helmar** (1700 – 1744). V úvode vyrátal pramene a diela, ktoré mali podobný charakter a slúžili mu ako vzor, takže sa v texte dajú dobre identifikovať. Príkladom mu boli S. Timon, J. Lucinus a J. Rattkai, ďalej spomína pôvodné zoznamy *Syllabus iudicium Curiae* a *Palatinorum Ungariae catalogus*.

Prehľadový charakter má anonymné *Compendium historicum* (1732, 1733) a dielo **Jozefa Pintéra** (1717 – 1780) o rytierskych rádoch *Conspectus equestrium* (1742) s vyobrazením rádových insígnií. V úvode sa autor sťažuje na problém, aký môže spôsobiť neznalosť jazyka. K námetu spracovanej látky sa hlásil ako pokračovateľ iných autorov, ktorých bližšie neurčil, okrem P. F. Bonana. Špecifickým dielom je *Cerographia Hungariae seu notitia de insignibus et sigillis regni Mariano – apostolici compendio data* (1734); dovtedy sa v Uhorsku heraldikou a sfragistikou nikto nezaoberal. Bibliografia ho pripisuje Józsefovi Kollerovi, ktorý v úvode zdôvodnil význam pečatí a ich poznania pre vedu, ktorú nazýva *ars heraldica*.

V roku 1731 vyšla šesťdielna učebnica svetových dejín **Maximiliana Dufrena** (1688 – 1765) *Rudimenta historica*. Jednotlivé diely vychádzali počas desaťročia v Trnave až do roku 1772. Okrem toho vyšli aj v Košiciach, ale pôvodne boli vytlačené v nemeckých tlačiarňach. Jednotlivé časti postupne oboznámili čitateľa s dejinami od stvorenia sveta, so štátnymi útvarmi, s dejinami Rímskej ríše a jednotlivých európskych krajín a panovníckych dynastií. Ďalším zahraničným autorom bol **Erycius Puteanus** (vl.m. Henrik van de Putte alebo aj Henri de Puy, 1574 – 1646), holandský filozof a hudobník, profesor literatúry, ktorý pôsobil určitý čas aj v Miláne. V Trnave vyšlo iba jedno z množstva jeho diel, a to *Historiae barbaricae* (1744) o vpáde barbarkých kmeňov do Itálie a doplnené chronologickým prehľadom udalostí. Spomenúť treba dielo *Vitae pontificum romanorum* a *Disputationes historicae* od **Antonia Sandiniho** (1693 – ?) a **Gregora Kolbu** (1681 – 1746), takisto autora spisu o pápežoch *Series romanorum pontificum*, ktorý sa v Trnave dočkal štyroch vydaní v priebehu desiatich rokov.

Novou témou pre domácich autorov boli dejiny a panovníci Byzantskej a Osmanskej ríše. **František Borgia Kéri** (1702 – 1768), inak významný trnavský fyzik a astronóm, tematizoval byzantské dejiny v kompendiu *Epitome historiae Byzantinae* (1738 – 1746), pretože Uhorsko v dávnej minulosti

udržiavalo vzťahy s Byzanciou. Okrem toho Kéri vydal prehľad byzantských panovníkov *Imperatores Orientis* (1744) od Konštantína Veľkého až k poslednému cisárovi Konštantínovi VII., teda po dobytí mesta Turkami v roku 1453.

Na tému nadviazal vo svojom diele *Imperatores Otomanici* **Miklós Schmitth** (1707 – 1767). Pôsobil 13 rokov na univerzite, a hoci bol skôr filozof a teológ, napísal ďalšie tri práce venované domácim svetským i cirkevným dejinám: *Palatini regni Hungariae* (1752) v kontexte dobových udalostí predstavovali po kráľovi najvyšších hodnostárov a ich činy. *Archiepiscopi Strigonienses* (1758) mali analogický záber, ibaže sa venovali najvyšším cirkevným predstaviteľom, ostrihomským arcibiskupom. Až posmrtné bolo vydané jeho dielo *Episcopi Agrienses* (1768). Posledným cirkevným historikom, ktorého trojdielne dejiny *Az anyaszentegyház története* (1769 – 1771) vyšli v Akademickej tlačiarne, bol knihovník **Ján Molnár** (1728 – 1804). Novou látkou sa vo svojom diele *Dissertationes binae* zaoberal aj inak málo známy jezuitský autor **Georg Csussen** (1727 – 1764). V prvej časti spisu podal všeobecný výklad o rímskych provinciách, v druhej zúžil záber na Pannoniu.

V roku 1765 vyšiel mohutný korpus historických textov *Scriptores rerum Hungaricarum*. Podľa titulného listu bolo trnavské vydanie druhým v poradí; už v rokoch 1746 – 1748 vyšla táto trojdielna zbierka vo Viedni. O autorskej zodpovednosti by podľa mena, ktoré figuruje na titulnej strane, nemali nastať pochybnosti. Je na ňom uvedený **Johann Georg Schwandtner** (1716 – 1791), knihovník a historik viedenskej cisárskej knižnice a bývalý žiak Mateja Bela. Práve Bel pripravil aj odborný úvod o význame a potrebe poznania literárnych vied a histórie. Bel do zväzku zaradil aj komentár o prameňoch. Titulný list teda naznačuje dva stupne autorskej zodpovednosti: slovami *cura et studio* zodpovednosť hlavného zostavovateľa Schwandtnera a slovom *praefatione* Belovu. Avšak najnovší výskum ukazuje, že hlavnú zodpovednosť niesol Matej Bel. Schwandtner bol zrejme autorom vybranej edície Belom pripravených textov a osobou, ktorej sa podarilo ju vydať.

Popredným historiografom a plodným autorom bol **Juraj Pray** (1723 – 1801), pôvodne jezuitský profesor, po rozpustení rádu knihovník univerzitnej knižnice v Budíne. Pripravil päťdielne dejiny *Annales rerum hungaricarum*, rôzne historické dizertácie a životopisy, ktoré vychádzali v Bratislave, Viedni, Košiciach a Budíne. V Trnave vyšli celkovo štyri jeho diela. Dejiny

venoval *Supplementum ad annales veteres* (1764) a vytýčil si za cieľ očistiť najstaršie uhorské dejiny v duchu vedeckej kritiky.

O význame poznania vlastných dejín a potrebe ich dôkladného spracovania a vhodného podania bol presvedčený ďalší jezuitský historik, neskôr cirkevný hodnostár **František Karol Palma** (1735 – 1787). V úvode svojej učebnice *Notitia rerum Hungaricarum* (1770, 1775) si položil otázku, prečo sa pramennému výskumu venovalo tak málo dejepiscov. Kniha potom vyšla osobitne v skrátenej forme aj ako stredoškolská učebnica. Na sklonku pôsobenia Akademickej tlačiarne v Trnave vyšla dvojdielna chronológia *Synopsis chronologica* (1771 – 1773) jezuitského historika **Štefana Katonu** (1732 – 1811). Jej autor sa preslávil 42 – zväzkovou zbierkou prameňov k uhorským dejinám.

Pri hodnotení historiografickej produkcie Akademičnou tlačiarňou možno zohľadňovať kvantitatívne a kvalitatívne parametre. Kvalitatívne atribúty predstavujú hĺbku a rozsah vytlačeného textu, či prítomnosť pomocného aparátu. Ak zohľadňujeme množstvo titulov, dejepisectvo sa zaraďuje medzi vednými odbormi hneď po teológii na druhé miesto. Treba oceniť aj to, že jednoznačne prevažujú domáci autori, v tomto prípade príslušníci jezuitského rádu. Medzi najčastejšie dôvody patrilo splnenie potrieb vzdelávania mládeže a národa pre dobro krajiny, poznanie dejín vlasti, pokračovanie v stopách predchodcov, skompletizovanie sledu dejinných udalostí. Ďalším motívom bolo nedovoliť, aby činy a osobnosti boli zabudnuté, vyhovieť želaniam priateľov alebo očistiť historiografiu od chýb. Preto boli ťažiskovou témou dejiny Uhorska. Vo forme prehľadov, rozpráv či biografii približovali jednotlivé diela politicko – spoločenské pomery, udalosti, činnosť svetských a cirkevných hodnostárov. Častou témou bolo búrlivé obdobie 16. – 18. storočia, pozornosť historikov však neobchádzala ani staršie obdobia. Záujem o Byzanciu a Turecko bol podmienený úzkymi vzťahmi a politickou situáciou v dávnej i nedávnej minulosti.

Charakteristická pre vydávanie historických prác je jednorazovosť. Opakované vydania sú výnimkou; platí to nielen o Trnave, ale aj pre vydania v iných mestách Uhorska. Zaradenie historických diel do vydavateľského programu tlačiarne určovali viaceré okolnosti – najskôr osobné pohnútky autorov, neskôr spoločenská objednávka. Preto sa tak prejavila snaha poznávať vlastné dejiny a nadviazať na činnosť starších autorov.

V neposlednom rade treba hľadať dôvod v celkovom pozitívnejšom vzťahu k tejto disciplíne, lebo poznanie dejín mohlo priaznivo vplývať na mladú generáciu. Vydávanie historiografických diel na univerzite postupne narastalo v treťom desaťročí 18. storočia a kulminovalo začiatkom šesťdesiatych rokov. Znamenalo výrazný rozvoj historického bádania a prinieslo diela, ktoré vytvorili základ pre ďalší výskum dejín Uhorska.

IX PRÁVNICKÁ LITERATÚRA

V tejto časti sa dozviete:

- čo znamenalo založenie Právnickej fakulty na Trnavskej univerzite a aké právo sa vyučovalo
- kedy začali vznikať právnické diela a na čo sa zameriavali
- čomu sa venovali jednotliví autori v oblasti práva

Založenie Právnickej fakulty v roku 1667 bolo trvalým krokom k zabezpečeniu právnického vzdelania v Uhorsku. V krajine dovtedy takáto odborná inštitúcia neexistovala. Každodenná prax mestských a stoličných úradníkov si totiž nevyžadovala absolvovanie právnického štúdia. Stačili na ňu osoby, ktoré svoje znalosti nadobudli u nejakého právnika. Spoločenská a politická situácia si však čoraz viac vyžadovala odborne pripravených adeptov na miesta v úradoch svetskej i cirkevnej administratívy. Pedagogické a odborné smerovanie zaradovalo trnavskú fakultu od počiatku k pokrokovejším fakultám vo vtedajšej Európe. Dvojročný harmonogram štúdia totiž rátať s vyučovaním nielen kanonického a rímskeho práva, ale aj uhorského, a to súkromného a procesného.

Doklady o prvých odborných právnických textoch vytlačených Akademickou tlačiarňou máme až zo začiatku 90. rokov 17. storočia. Nešlo o odborné práce v pravom slova zmysle, ale o dizertácie a promočné tézy budúcich doktorov práv, ktoré sa často vydávali aj počas celého 18. storočia. Na vydávaní týchto nevelmi rozsiahlych tlačí sa autorsky podieľali profesori fakulty. Medzi prvými boli František Koller (? – 1720), notár ostrihomskej kapituly, ktorý viedol praktické cvičenia z uhorského práva, právní romanisti Bernard Juraj Steiner, Ernest Fridrich Sometinga, Ondrej Lehotaj či pedagóg a prefekt tlačiarne v rokoch 1667 – 1671 Ladislav Senei (1632 – 1702).

Základnými materiálmi, vydávanými tlačiarňou na študijné účely, ale i pre právnu prax boli Verbőciho Tripartitum a zbierka zákonov, dekrétov a nariadení *Corpus iuris hungarici*, ktorú vytvoril **Martin Sentiváni**. Vo forme troch častí vyšla po prvý raz v roku 1696 a jej prvý diel tvorilo práve Tripartitum. Toto vydanie bolo venované arcibiskupovi Leopoldovi Koloničovi za jeho štedrosť a podporu. CIH vychádzalo aj ako dvojdielne od roku 1740, pričom v priebehu desaťročia bolo vydanie zopakované (1749, 1751). Pod názvom *Index corporis iuris Hungarici* ho pripravil kráľovský podsudca **Štefan Aszalai** ako príručku pre orientáciu v zbierke. Ako doplnené a opravené vydanie vyšla aj o päť rokov neskôr, ale už bez uvedenia mena autora, rovnako aj v roku 1722. Ďalšou pomôckou pri štúdiu Tripartita bolo jeho rozsiahle komentované vydanie z rokov 1740, 1753 a 1763 pod názvom *Verbőcius illustratus*.

Najčastejšie spracovanou látkou právnických diel vydaných Akademickou tlačiarňou bolo domáce uhorské právo a jeho formy, teda právo procesné a súkromné. Z roku 1700 sú známe dve diela **Jána Kitoniča** (1560 – 1619). Obe vyšli pôvodne v Trnave v roku 1619 spolu a boli určené študentom práva. *Directio methodica* približuje formou otázok a odpovedí záležitosti procesného práva. Sporné a protirečivé miesta v Tripartite a ich riešenie Kitonič spracoval v druhom diele *Centuria certarum*. Ob(a)e učebnice vyšli aj neskôr v 18. storočí, avšak už každá zvlášť: *Directio methodica* (1724, 1734), *Centuria certarum* (1735).

Do konca 17. storočia vydal svoje diela aj **František Fóriš – Otrókóci** (1648 – 1718), ktorý pôsobil ako profesor na Trnavskej aj Košickej univerzite. V práci *Breve specimen* poukázal na vzťah uhorského, rímskeho a kanonického práva. V tejto téme pokračoval v *Experimentum reductionis*, kde na príkladoch z prameňov dokazoval, že množstvo úprav uhorského práva malo svoj pôvod v rímskom, resp. cirkevnom práve (1699). V podobnom duchu pripravil a v roku 1698 aj vydal spis *Concordia canonica* **Karol Schretter** (1644 – 1718), profesor kanonického práva, v ktorom na príklade testamentov odvodzoval pôvod domáceho práva od rímskej predlohy. Do obdobia reformných úprav na fakulte vyšla v tlačiarňi väčšina diel domácich profesorov. Dielo znalca cirkevného práva a trnavského profesora **Vavrinca Tapolčániho** (1699 – 1729) *Centuria casuum* (1728) bolo študijnou pomôckou. Nevôľu a ostrý nesúhlas časti spoločnosti vzbudilo dielo *Novissima diaeta*

(1722) z pera profesora uhorského práva na univerzite **Michala Benčika** (1670 – 1728). Najkomplexnejšiu odpoveď a reakciu na slovné napadnutie rovnoprávneho postavenia mešťanov z Trenčína a obyvateľov celej Trenčianskej stolice zostavil Baltazár Magin v diele *Murices...sive Apologia* (Púchov, 1728). Samotný spis obsahovo riešil viaceré problémy verejného práva a právneho postavenia miest v uhorskej spoločnosti.

V priebehu rokov 1734 až 1747 publikoval svoje štyri práce jeden zo zakladateľov uhorskej i slovenskej právnej komparistiky **Ján Jozef Rendek** (1703 – 1748), ktorý sa venoval spracovaniu tém rôznej povahy. Snažil sa o prepojenie základov rímskeho práva s úpravami kanonického i domáceho práva. Do programu tlačiarne sa dostali aj diela jezuitského právneho historika **Jána Segedyho** (1699 – 1760) *Rubricae sive synopses titulorum* (1734) a *Tripartitum juris tyrocinium* (1733), z ktorých sa stali populárne právne príručky. Viac ako štvrtstoročie uhorské právo (1723 – 1759) v Trnave vyučoval právnik **Pavol Klos** (17. – 18. storočie), advokát a notár Ostrihomskej kapituly. V práci *Praxis seu forma processualis fori spiritualis* (1756) rozpracoval zásady a formy procesného práva. V roku 1758 vyšla v Akademickej tlačiarni príručka z oblasti súdneho lekárstva, pokladaná za jedno zo základných diel tohto odboru. Jej autor, advokát muránskeho panstva a prísediaci gemerskej súdnej stolice **Matej Bodó** (1690 – pol. 18. storočia) v nej zhrnul teóriu a prax trestného práva a doplnil ju indexom odborných termínov.

Reformné úpravy v roku 1760 predpísali novú učebnicu aj pre uhorské právo. Pre študentov ju pripravil **Štefan Huszty**, advokát jágerského biskupstva, ktorý v trojdielnej príručke rozpracoval znenie Tripartita a uhorského zvykového práva, zákony a nariadenia od r. 1035 až k obdobiu vlády Márie Terézie (1766). Medzi príručkami určenými poslucháčom práva vyniká opakovanými vydaniami anonymné dielo *Regulae juris canonici*. V priebehu necelých desiatich rokov, 1739 – 1747, bolo vydané päťkrát. Jeho zostavovateľ si zvolil ako cieľ vysvetlenie zákonov cirkevného práva.

Do vydavateľského plánu tlačiarne boli zaradené aj diela zahraničných autorov. V roku 1724 vyšli dve učebnice **Bartholomea de Carthagena** – *Enchiridion iuris* a *Synopsis iuris civilis*, ktoré sa zaoberali civilným právom. V roku 1742 obohatilo učebnicovú literatúru aj Carthagenovo tretie dielo *Synopsis juris canonici*. Podobne oblúbenou bola aj štvordielna učebnica kanonického práva jezuitu **Francesca Antonia Febeia** (1616 – 1706) *Institutionum juris*

canonici. Potvrďuje to aj poznámka na titulnom liste trnavského vydania “Editio post Romanam et plures in Germania prima in Hungaria” z roku 1727. Cirkevnému právu bola venovaná rozsiahla práca viedenského profesora **Adama Josepha Grenecka** *Examen juris canonici* z roku 1731 a opakovane bola v Trnave vydávaná aj príručka nariadení Tridentského koncilu z pera kanonika a vrchného vikára v Besançone **Phillippa Chiffleta** (1597 – 1657?) *Canones et decreta* (1733, 1765, 1766)). V roku 1772 sa objavila práca právnika a profesora kánonického práva **Andreas Vallensis** (vl. m. Andreas Delvaux, 1569 – 1636) *Paratitla juris canonici*.

Tematicky ojedinelým je dielo právnika a dvorného radcu **Georga Josepha Kögla de Waldinucz** (1699 – ?) *De jure civili et criminali* (1759), v ktorej vysvetlil použitie vojenského práva a riešenie rôznych prípadov.

Samostatnú a veľmi skromnú skupinu tvoria tituly, ktoré by sme mohli zaradiť tematicky k odboru politológie. Čo je prospešné a akých činov sa má vládca vystríhať je obsahom diela *Theatrum politicum*, ktorého autorom bol **Ambrogio Marliani** (1757). V roku 1771 bol vydaný drobný nemecký spis **Caspara Ehrenfelsa** *Sätze...in die Staatswissenschaft*, vychádzajúci z diela Josepha Sonnenfelsa.

Príprava a vydávanie diel s právnickou tematikou súviseli s činnosťou právnickej fakulty. Jej hlavnou úlohou bolo vychovávať odborne pripravených a kvalifikovaných úradníkov štátnej a cirkevnej administratívy. Tým sa definuje i recipientské zázemie, ktorým boli študenti práv a predstavitelia právnej praxe. Impulzom bol záujem o rozvíjanie odboru vo vzájomnej previazanosti so snahou pripraviť dielo užitočné na jednej strane študentom a na strane druhej prospešné aj samotnej právnej praxi.

Produkcia právnickej literatúry bola vo veľkej miere v rukách domácich autorov, z ktorých takmer polovicu tvorili profesori z radov jezuitov, druhú skupinu predstavujú predstavitelia súvekej právnej praxe, ktorí popri vykonávaní advokátskej alebo sudcovskej činnosti prednášali študentom práv (napr. P. Klos, J. J. Rendek, Š. Aszalai). Popri dielach, ktoré boli vytlačené, sú známe aj práce, ktoré ostali z rôznych dôvodov v rukopisoch, napr. už spomenuté prednášky F. Kollera, ďalej P. Klosa *De processibus comitatensibus*, či Š. L. Kregara *Commentarium Theoreticum in Tripartitum*.

Najväčšia pozornosť bola venovaná rozpracovaniu oboch zložiek domáceho uhorského práva – procesnému aj súkromnému. Vo forme učebníc,

príručiek či indexov boli predmetom výkladov znenia zákonov, nariadení, rôzne porovnania a riešenia širokého spektra právnej problematiky. Dôležitosť, aká sa tejto oblasti prikladala, sa odrazila aj v opakovaných vydaniach jednotlivých titulov. Kánonické a rímske právo boli najčastejšie prameňom pre komparácie s uhorským právom a celkovo im bola venovaná menšia pozornosť. Hoci bolo vyučovanie trestného práva na fakulte zaradené ešte v priebehu 17. storočia, za celé obdobie evidujeme len dve diela. Rozkvet právnickej literatúry zaznamenávame v období rokov 1722 – 1747) a spája sa s vydávaním učebníc najmä k uhorskému a kánonickému právu.

X MEDICÍNSKA LITERATÚRA

V tejto časti sa dozviete:

- aké zastúpenie mala medicínska literatúra v knižnej produkcii akademickej tlačiarne
- aké typy medicínskych diel sa vydávali
- ktorí autori a diela sa venovali medicínskej téme

Vydávanie lekárskej a medicínskej literatúry na našom území bolo až do založenia Lekárskej fakulty Trnavskej univerzity sporadické a sústreďovalo sa do okruhu dizertácií s rôznym medicínskym zameraním a spisov s rozmanitými pokynmi a radami. Zriedkavý bol aj výskyt vydávania medicínskej literatúry Akademickou tlačiarňou, pod ktorý sa bezpochyby podpísala organizácia univerzity a jej úlohy. Zastúpenie tejto literatúry bolo minimálne, v roku 1690 vyšlo nariadenie *Utilissima cautela tempore pestis* a v roku 1759 *Pjseň o morovým nakažení*, ktoré ale nie sú svojím obsahom v pravom zmysle odbornou literatúrou, skôr inštrukciami a ponaučeniami pre obdobie hroziacich či prebiehajúcich epidémií.

Prvý lekársky spis evidujeme z roku 1662, ide o dielo z oblasti fyziológie *Speculum physiognomicum*, ktorého cieľom bolo diagnostikovanie rôznych neduhov a chorôb podľa vonkajších znakov ľudského tela. Autorom katalógu liečiv *Catalogus universarum medicinalium* (1736, 1737) bol trnavský lekárnik **Hieronym Pezelt**.

Osobitný druh literatúry bola balneografická literatúra. Jej rozvoj súvisel s početnými minerálnymi a termálnymi prameňmi, ktorých pozitívne účinky na zdravie sa šírili aj mimo domáceho územia ešte v priebehu 14. a 15. storočia. V priebehu 16. – 18. storočia výskum minerálnych vôd prebiehal v rovine rozborov a analýz prameňov a indikovaní ich liečivých účinkov.

K spracovaniu tohto odboru významne prispel aj katolícky duchovný **Ján Krstiteľ Vrablanský** (1680 – 1755), inak sa zaoberajúci literárnou a prekladateľskou činnosťou. V rokoch 1725 a 1737 v Akademickej tlačiarňi vyšiel jeho spis – návod na správne užívanie kúpeľnej liečby *Directorium thermale*. V tridsiatich bodoch v ňom zhrnul zásady výberu kúpeľov v závislosti od účinkov liečivých prameňov a odporučil spôsob ich užívania. K rovnakému odboru patrí aj dielo kežmarského lekára **Jána Lišovíniho** (1715/16 – 1757) *Scrutinium physico – medicum* (1748), ktoré venoval svojmu mecénovi grófovi Karolovi Ferdinandovi von Königsegg – Rothenfels – Erps a priblížil v ňom výsledky fyzikálnej a chemickej analýzy ôsmich prameňov v Turčianskych Tepliciach, indikoval ich liečebné účinky a pridal aj poznámky o okolitých prameňoch a kúpeľoch v Sliači, Bojniciach a Sklených Tepliciach.

Prvé výsledky vedeckého pôsobenia Lekárskej fakulty sa dostavili už krátko po jej otvorení vo forme obhájených dizertácií. Do roku 1773 ich v krátkom slede evidujeme päť a obsahovo rozpracovali rôzne medicínske odbory. Už v roku 1772 obhájil svoju prácu *Systemata artis pharmaceuticae* **Mauritius Faby**. Zaoberal sa v nej chemickým zložením rôznych zlúčenín a ich využitím vo farmácii. Ostatné štyri práce boli obhájené v roku 1773. Najrozsiahlejšou bola dizertácia **Fridricha Jakuba Fukera** (1748 – 1805), budúceho košického lekára, *Generalia medicinae* o súdobej medicíne a členení lekárskeho vied. Z oblasti chémie bola obhájená práca *Systematis chemici...pars naturalis et experimentalis theoretica* **Jacoba Reineggsa** o chemických reakciách. Chorobám srdca venoval svoju prácu *De cardialgia* zeman **Mihály Ugróczy** a poznatky o diagnostikovaní chorôb opísal budúci košický a turčiansky lekár **Jozef Kis – Witzay** (1746 – 1810) v práci *Dissertatio inauguralis medica de lingua*.

Osobitnú kapitolu vo vydavateľskom programe trnavskej Akademickej tlačiarne tvoria **kalendáre**. Tento špecifický typ dokumentu a žáner, ktorý možno skúmať na poli dejín knižnej kultúry, literárnej histórie či dejín umenia, predstavoval z komerčného a kvantitatívneho hľadiska vo všeobecnosti významnú zložku tlačenej produkcie. Pokladajú sa za dlhodobo najúspešnejšie médium, ktoré dokonca usmerňovalo určitý štýl, formu a kultúru písania, používanú v každodennom živote. Tradične sa kalendáre členili na kalendárnu časť, ktorá obsahovala zoznam dní usporiadaných do týždňov a mesiacov, astronomické a astrologické údaje a výklad symbolov

a zábavno-poučnú časť, ktorá obvykle zahŕňala praktické liečiteľské a hospodárske rady a ponaučenia, výber z kroniky, prípadne krátke útvary na pobavenie. Po prvý raz sa *Calendarium Tyrnaviense* objavil v roku 1660 a vyšiel aj o rok neskôr. Po prvých dvoch ročníkoch nasledovala dve desaťročia trvajúca pauza, ktorá sa skončila v roku 1682. Od tohto roku pokračovalo vydávanie nepretržite do roku 1773, hoci kalendáre na rok 1683, 1684 a 1685 vyšli v zahraničí. Popri najznámejšom trnavskom kalendári *Calendarium Tyrnaviense* boli vydané v priebehu druhej polovice 17. a v 18. storočí aj kratšie série či jednorazové tituly, z ktorých možno menovať napr. latinský *Calendarium archi – dioecesanum cleri Strigoniensis* (1763 – 1773), *Calendarium Typographiae Tyrnaviensis*, ktorý vyšiel na roky 1674, 1675, 1676, 1679, 1680, 1681, 1682. Kalendár istým spôsobom vyplňal medzeru spôsobenú výpadkom vo vydávaní *Calendarium Tyrnaviense*. Okrem kalendárnej časti obsahoval aj kratšie príspevky z oblasti histórie a prírodných vied. Jednorazovo boli vydané *Tyrnauer Schreib – ...Calender* na rok 1676 či *Wienerisch Schreib – ...Calender* na rok 1678. Jazykové zloženie trnavských kalendárov bolo pestrejšie v 17. storočí. Popri latinských a nemeckých kalendároch vyšlo aj niekoľko ročníkov maďarského kalendára pod názvom *Kalendarium...*[1658, 1659, 1660 a 1680] *Eszkendőre*.

Samostatnú kapitolu tvorí otázka výzdoby kalendárov, orientovaná vo veľkej miere na titulný list. *Calendarium Tyrnaviense*, okrem drobných typografických ozdôb a dvojfarebného titulného listu, bol ilustrovaný najmä frontispismi či drobnými ilustráciami miest a hradov (kalendár na rok 1686 a 1687). Titulný list niesol často erby Uhorska a pripojených území s postavami uctievaných svätcov, napr. sv. Ladislava a sv. Štefana, či Panny Márie. Kalendár bol považovaný a prezentovaný ako nástroj podporujúci a vyjadrujúci náboženskú a politickú lojalitu Habsburgovcom. Súčasťou kalendára bola štúdia venovaná teológii, morálke, histórii alebo prírodným vedám, takže trnavské kalendáre prispievali k zlepšeniu vzdelania nižších ľudových vrstiev.

XI HUDOBNE ORIENTOVANÉ TLAČE A DIVADELNÉ HRY

V tejto časti sa dozviete:

- pri akých príležitostiach sa vydávali hudobne orientované tlače a divadelné hry
- ktorí sú najznámejší autori a prečo
- kedy sa konali divadelné predstavenia

Hoci Spoločnosť Ježišova spočiatku odmietala hudbu počas bohoslužieb a jej členovia nemohli vlastniť ani hudobný nástroj, na prelome 16. a 17. storočia sa postoj predstavených k hudbe začal meniť. Jezuiti veľmi rýchlo pochopili, aká veľká je sila hudby pri šírení myšlienok rekatolizácie, a preto sa stala jej výučba pevnou súčasťou vyučovania na jezuitských školách a v jezuitskom systéme vyučovania jej pripadlo nezastupiteľné miesto.

Divadelné hry písali väčšinou učitelia vyšších ročníkov jezuitských gymnázií. Nemáme presné záznamy, koľko hier sa odohralo v Trnave, pretože len málo z nich vyšlo tlačou, mnohé sa „požičiavali“ z iných jezuitských škôl. Ako uvádza L. Kačic, zachovalo sa len veľmi málo jezuitských školských hier, u ktorých poznáme aj autorov hudby: v trnavskom divadle sa v roku 1725 hralo divadelné predstavenie venované už spomenutému mecénovi umenia P. Eszterházymu s názvom *Hymenaeus fraude proditus, marte vindice, honori, non vitae restitutus, in Jarmerico rege et Svanvilda regina Daniae expressus*, ku ktorému skomponoval hudbu M. F. Talský. V roku 1729 odohrali trnavskí študenti hru rovnako venovanú P. Eszterházymu s titulom *Fabius Maximus cunctator* s hudobným doprovodom skomponovaným pravdepodobne

J. Umstattom. Obe hry vyšli aj tlačou v Akademickej tlačiarňi, čomu pravdepodobne vďačíme za ich zachovanie.

Zaujímavosťou je, že v roku 1749 sa práve v Trnave uskutočnilo výpravné, v pravom slova zmysle barokové divadelné predstavenie, jedno z najväčších v dejinách jezuitskej školskej drámy na Slovensku. Bolo ním inscenovanie drámy profesora Trnavskej univerzity Jozefa Bartakoviča s názvom *Moyzes*. Podľa dochovaných správ v ňom účinkovalo 37 hercov, 70 tanečníkov, spievalo 10 spevákov – sólistov, 14 spevákov – zboristov, orchester i komparz, spolu asi 150 účinkujúcich. Profesorovi Bartakovičovi, úspešnému dramatikovi, vyšla v spomenutom roku tlačou v univerzitnej tlačiarňi ešte jedna dráma s názvom *Simon Machabeus. Damma elegans*.

Podnetné a na inšpirácie bohaté trnavské univerzitné prostredie pomohlo vyprofilovať sa mnohým nadaným študentom, neskôr známym hudobníkom či skladateľom. Spomedzi tých, ktorí v Trnave pôsobili, si aspoň niektorí zaslúžia, aby sme ich v krátkosti menovali. Medzi nich patrí už spomenutý Joseph Umstatt, ktorý študoval na univerzite v rokoch 1727 – 1730 a už počas štúdií vyučoval i skladal hudbu; neskôr sa stal kapelníkom a dvorným skladateľom biskupov v Bambergu. V rokoch 1749 – 1750 získaval vzdelanie na Trnavskej univerzite vynikajúci tenorista Andreas Renner, ktorého po skončení štúdia angažovali do svojej kapely najskôr veľkvaradínsky, potom i vrocavský biskup.

V roku 1655 dokončil na univerzite štúdium sedmohradský františkán Ján Kájoni, s ktorým je spätá významná pamiatka, dlho považovaná za stratenú. Nejde síce o tlačené dielo, ale i tak si dovoľíme v krátkosti ho spomenúť. J. Kájoni, vynikajúci organista, muzikant a dokonca i konštruktér organov, je autorom rukopisného, tzv. *Kájoniho kódexu* (1634 – 1671), ktorý napísal spolu s M. Sergelyim. Predpokladá sa, že k jeho napísaniu ho inšpirovalo práve trnavské prostredie.

Najznámejšou a odborníkmi vysoko hodnotenou publikáciou je nesporne katolícky latinsko – slovenský spevník Benedikta Szöllősiho *Cantus Catholici*. V Trnave vyšlo v roku 1700 jeho druhé, oproti prvému vydaniu vytlačenému v Levoči v roku 1655, pomerne málo revidované vydanie. Z hľadiska dejín duchovnej hudby na Slovensku ide o prelomové dielo – prvý tlačený kancionál slovenských katolíkov, ktorý našiel svoje široké uplatnenie v liturgickej praxi. Kancionál je zbierkou spolu 282 textov piesní,

z ktorých 70 je latinských. K textom sú v 194 prípadoch pripojené aj nápevy. Väčšinou ide o prebratý repertoár, pričom hudobní teoretici identifikovali ako prameň Rozenplutov a Hlohovského kancionál i podobné zbierky duchovných piesní maďarskej i rakúskej proveniencie. Ako uvádza Peter Ruščin, v spevníku sa prejavuje snaha jednak oživiť stredovekú náboženskú pieseň, ako i nevyhnutnosť aktualizovať katolícky náboženský repertoár v súlade s dobovým vkusom a s ohľadom na misijné a pastoračné úsilie medzi ľudovými vrstvami.

Dlhoročný bádateľ a na dejiny a produkciu Trnavskej akademickej tlačiarne Hadrián Radváni predpokladá, že v Trnave bol vytlačený aj zborník náboženských piesní *Pjsně duchovní* z roku 1716, v ktorom nie je uvedené miesto vydania. Nežný názov *Snopček Pjsný rozličných* nesie aj rozsahom veľký súbor duchovných piesní publikovaný v Trnave v roku 1761. Jeden z ponukových katalógov kníh vytlačených v univerzitetnej tlačiarni vydaný v roku 1784 zaznamenáva s vročením 1773 veľké dielko s názvom *Nábožné Pjsničky na Wyročné slawnosti*, ktoré podľa názvu obsahuje niekoľko duchovných piesní spievaných na výročných slávnosti. V súčasnosti nemáme správy o dostupnosti žiadneho z vytlačených exemplárov publikácie; jeden bol ešte v roku 1950 v knižnici Domu Spoločnosti Ježišovej v Trnave, ale po zvozech cirkevných knižníc v 50 – tých rokoch minulého storočia je nezvestný. Na sklonku existencie Trnavskej univerzity bol v tlačiarni vydaný aj nepaginovaný súbor piesní, ktoré sa spievali pri pohreboch dospelých i detí, pod názvom *Pjsničky pohrebnj*.

Pozoruhodné je dielko **Juraja Naraya** nazvané *Lyra coelestis* (1695), ktoré obsahuje i hudobno – teoretický úvod či publikácia *Psalmi pro faciliori recitatione officii Divini* (1752). Problematike pôvodu kolied sa s odvolaním sa na českého kronikára Jána Dubravia venuje Tobias Lohner v diele *Fasciculus triplex exorcismorum*, ktoré vyšlo v Trnave v roku 1739 i o desať rokov neskôr.

Pomerne málo známa je rozsahom veľká báseň napísaná v elegickom distychu od Alexeja Thorányiho *Gemina Augustissimae Domus Austriacae*, ktorú autor venoval v roku 1699 cisárovi Leopoldovi I. pri príležitosti svadby jeho syna Jozefa I. s vojvodkyňou Amáliou Vilhelmínou Welfovou, dcérou brunšvicko – lüneburského vojvodu Jána Fridricha z Kalenbergu. V jej závere je uverejnený i krátky nápev.

Hudobné tlače, ktoré vytlačila Akademická tlačiareň v Trnave, tvoria len zlomok jej produkcie. Inšpiratívne prostredie rozkvitajúceho mesta, presiaknuté novými myšlienkami, podporované protireformačnými tendenciami členov Spoločnosti Ježišovej, vytvorilo kultúrne i vzdelanostné zázemie pre aktívny hudobný život v meste i na doskách univerzitného divadla. Vysoko intelektuálne ovzdušie podnecovalo študentov ku komponovaniu hudby a rovnako dalo impulz k vzniku niekoľkých významných diel z oblasti hudby. Aj keď ide zväčša o spevníky katolíckych duchovných piesní, ich dosah v národnostne zmiešanom prostredí ďaleko presiahol hranice mesta či regiónu. A preto je význam Trnavskej univerzity pre rozvoj hudobnej kultúry na našom území v 18. storočí nepopierateľný.

XII PRÍLEŽITOSTNÉ TLAČE

V tejto časti sa dozviete:

- čo chápeme pod pojmom *panegyrika*
- aké typy oslavných tlačí sa vydávali v akademickej tlačiarňi
- ktoré sú najvýznamnejšie diela a prečo

Osobitnú časť diel vydávaných v trnavskej akademickej tlačiarňi tvorila príležitostná tvorba, ktorá mala oslavný i ďakovný charakter. Žáner oslavnej básne – panegyrika – v plnej miere vyhovoval predstavám, potrebám a zámerom jezuitov. Umožňoval totiž vycibrenou a didakticky i čitateľsky príťažlivou formou vyzdvihnúť život, vlastnosti i prínos mecéna či celej rodiny, a pritom sa nielen zavďačiť za činy minulé, ale si získať priazeň aj do budúcnosti. V Trnavskej akademickej tlačiarňi bolo vydaných cca 150 panegyrikov. Boli to predovšetkým oslavné básne venované svätcom. Úcta k Ignácovi z Loyoly a Františkovi Xaverskému je prítomná v spise *Panegyricus d. Ignatio dictus et d. Ignatio Lojolaе* z roku 1767, prvý uhorský kráľ Štefan je oslavovaný v 16 – stranovom diele Jána Klucha *Divus Stephanus rex apostolicus, panegyrica dictione celebratus* (1768).

Samostatnú kategóriu tvorí tzv. habsburgovská panegyrika, oslavné básne venované vládnucej dynastii. Zaujímavým a neprehliadnuteľným dielom oslavnej epiky je prozimetrický spis *Aeneas Habsburgus* (sic!) vydaný v Trnave v roku 1695. Jeho autorom je jezuita Ladislav Székely a prenáša v ňom rímsky námet z heroickej básne Aeneis na Rudolfa Habsburského.

Ďalšou veľmi pôvabnou a z literárno – estetickej stránky vydarenou básňou je dielko Alexeja Thorányiho *Gemina augustissimae domus Austriacae*, ktoré vyšlo v Trnave v roku 1699. Antikizujúcou formou oslavuje svadbu Jozefa I. a Anny Vilhelmíny. Skladá sa zo šiestich samostatných básní

a v závere je pripojený notový záznam tzv. triumfálneho svadobného pochodu. Anna Vilhelmína, ktorej manželstvo s Jozefom I. nebolo nakoniec pre jeho ľúbostné pletky šťastné, je opisovaná ako pôvabný a vzácny kvet, najrýdzejší diamant, najlepšia rodička. Jozef zase ako udatný muž, pýcha habsburskej dynastie, schopný a nevyčerpatelný ploditeľ, ktorý zabezpečí pokračovateľa celého rodu.

Vrcholom habsburskej panegyrickej tvorby je však nepochybne dielo trnavského jezuitu Ladislava Csapódiho (1724 – 1791) *Theresias*. Ladislav Csapodi (1724 – 1791) bol spisovateľom a učiteľom. Písal náboženské diela a oslavné príležitostné básne. Študoval vo Viedni, učil na jezuitských kolégiách a univerzitách v Bratislave, Trnave, Rožňave, Rábe, Viedni, Budíne atď. Okrem spomenutého eposu je autorom pohrebnej reči na Jána Pálffyho (Trnava 1751).

Epos bol vydaný v Trnave v roku 1750, čiže v období, keď sa už pomerne nahlas hovorilo o presťahovaní univerzity do Budína. Jeho cieľom bolo nielen osláviť panovníčku, ale aj získať jej priazeň. Epos *Theresias* je pomerne rozsiahly – zaberá 42 strán textu. Jeho autor sa inšpiroval antickými motívmi – za vzor si vybral námiet z Vergiliovej Eneidy: rod Habsburgovcov prirovnáva k starým rímskym rodom a za jeho najväčšiu ozdobu označuje Máriu Teréziu. Vyzdvihuje panovníčkine osobné charakterové vlastnosti, jej danosti ako vládkyne, ako i potenciál postarať sa o následníka trónu. Jej postoje a názory na spravovanie kráľovstva prirovnáva k cisárovi Augustovi, známemu obnoviteľovi starých rímskych cností a morálnych hodnôt. V tomto prípade ide o tzv. dynastický epos oslavujúci celý rod a jeho význam i vplyv na súdobé dianie.

Z prostredia Trnavskej univerzity pochádzajú aj dve ďalšie diela oslavujúce Máriu Teréziu, obe z roku 1769. Prvým sú básne Josefa Rajnisa (1741 – 1812) *Odae honoribus Mariae Theresiae*. Druhým je krátka báseň zložená pri príležitosti panovníčkiných narodenín *In natalem Mariae Theresiae Augustae elegia* (1769). Jej autorom je František Kirina. Odborná literatúra ju síce spomína, ale podľa dostupných bibliografií sa nezachovala, čiže ide o deziderátum. Ani jedno z uvedených diel však významom, umeleckou hodnotou ani rozsahom neprekonal epos *Theresias*.

Autorom dvoch oslavných diel z posledného desaťročia existencie univerzity v Trnave je profesor a náboženský spisovateľ Anton Mailáth (1739 – 1801).

Bol univerzitným profesorom a náboženským spisovateľom. Okrem spomenutých diel napísal aj panegyriku na Františka Xaverského (Trnava 1764) a Ignáca z Loyoly (Trnava 1766). V roku 1767 vydal reč *Oratio, qua redditam Mariae Theresiae augustae valetudinem*; v nej sa prihovárал za panovníčkino zdravie. O päť rokov neskôr jej venoval slávnostnú reč *Panegyricus Mariae augustae ob scientias optimasque artes in Universitate Tyrnaviae instauratas*, ktorá bola výpočtom dobrodení a správnych politických rozhodnutí, ale predovšetkým chválou za odovzdanie univerzity z rúk jezuitov do svetskej správy. Tento akt autor nazýva druhým zrodom školy.

Na rozhranie panegyrickej a historickej literatúry môžeme zaradiť diela jezuitu a riaditeľa teologickej knižnice Františka Babaia (1742 – 1778), v ktorých veršovanou epigramatickou formou oslávil uhorských kráľov (1773), uhorských palatínov, propalatínov a miestodržiteľov (1775), ostrihomských arcibiskupov (1776), a iné významné osobnosti svetského aj cirkevného života (1777).

Osobitnú kategóriu tvoria diela na oslavu či podporu Trnavskej univerzity. Okrem už spomenutých historických spisov Imricha Tolvaja a Jána Kaziho, treba spomenúť mytologický epos učiteľa poetiky a rétoriky na filozofickej fakulte **Štefana Čibu** (1673 – 1719) *Tyrnavia nascens* (1706), v ktorom spracoval tematiku založenia Trnavy a univerzity na základe mytologickej látky. Voľným pokračovaním diela bol panegyrický spis *Tyrnavia crescens* (1707); v ňom formou krátkych medailónov oslávil šesť historických osobností, ktoré sa najviac pričínili o založenie a rozkvet univerzity.

Pri stom výročí založenia univerzity vznikol anonymný spis *Annus saecularis Universitatis Tyrnaviensis* (1735). Autor v ňom prirodzene spojil antiku so súvekými reáliami a vyzdvihol zásluhy Pálfiovcov a Esterháziocov o rozvoj univerzity.

Oslavné diela – panegyriky umožňovali autorom preukázať znalosť latinského jazyka a osvojené štylistické a rétorické zručnosti a poskytovali priestor pre prepojenie antickej klasickej vzdelanosti a kresťanskej zbožnosti. Spolu s udrжанím poriadku a poslušnosti to boli základné ciele, ktoré si kládol pedagóg vyučujúci v jezuitskej škole. Na jednej strane to bola maximálna snaha, aby si študenti osvojili pomocou cvičení, deklamácií a čítania vybraných autorov latinčinu na úrovni klasického cicerónovského jazyka, na strane druhej to bolo úsilie o sprostredkovanie poznania

antického sveta v celej šírke, tj. od mytológie, literatúry cez históriu až k reáliám a samozrejme k tradícii antického sveta v novších obdobiach.

Oslavné reči nedosahovali svojou formou, intelektuálnym vkladom a učenosťou význam iných žánrových foriem. V skutočnosti nepatria medzi najlepšie a najvýznamnejšie produkty trnavskej univerzitnej tlačiarne, sú však ukážkou príležitostnej tvorby z domáceho prostredia. Napriek tomu, že panegyriky obsahujú rovnaký **topos** a majú mnoho spoločných črt tzv. **loci communes**, t. j. miest charakteristických pre tento žáner, ktoré sa pravidelne opakujú, a ich význam treba vnímať s istým odstupom, naznačujú nám snahu trnavských profesorov o zviditeľnenie akadémie a jej zachovanie v Trnave.

PRÍLOHA:

UKÁŽKY Z DIEL VYDANÝCH V TRNAVSKEJ AKADEMICKEJ TLAČIARNI

1.

V desiatom paragrafe prvej knihy sa Rozum a Radosť rozprávajú o bohatstve a pokladoch:

„Radosť: Zhromaždila som veľké množstvo bohatstva.

Rozum: Neisté a ťaživé šťastie, ktoré prinesie viac závidi ako radosti. Sotva by si našla boháča, ktorý by priznal, že mu nebolo lepšie v núdzi či v počestnej chudobe.

Radosť: Bohatstvo pribúda každodenne.

Rozum: Zmenšuje sa bezpečnosť, radosť, pokoj. Tie keby s bohatstvom rástli, nežiadal by som, aby bohatstvo nebolo tak veľmi milované, ale povzbudzoval by som k tomu. Vtedy skutočné bohatstvo rastie, keď to, čo máš, sa zmenšuje, pretože to rozdáš chudobným. Totiž uchovávať bohatstvo ťa nerobí boháčom, ale zamestnancom, pretože sa nestávaš pánom, ale strážcom.“

Juraj Rajčáni: *Umenie správne filozofovať*. Trnava 1745.

2.

Takáto bude príčina chvál. A vy svätci, čo vám sa k nebesiam týčia ohromné chrámy a oltáre dymia arabským zrnom, vy, našej Trnavy nebeský dohľad, dožičte zámeru môjmu. Ty taktiež, najväčší z veštcov,

Zacharides, sťa svojho Foiba ťa najbližšie chová
 pri srdci Pimpla, božstvo, čo ním sa chvália i Múzy,
 veď ma a ukáž mi cestu! A daj, nech neschodný chodník
 cez Pindus, na ktorom skaly i bralá desivo čnejú,
 pokynom tvojím stane sa schodným. Aj Patarčan svätý,
 (veľkého patróna Mikuláša ak niekedy mesto
 uctilo toto, nie zbytočnou obeťou zahorel oltár)
 ty tiež mi praj, a vo svojich znameniach rozpovedz k sláve
 veľkého Bela všetky činy, čo vykonal pokiaľ
 založil mesto, a to, čo určite zaslúži pieseň,
 šperkom pre autora bude a Belu čo vynesie k hviezdám,
 hodného celkom tej slávy, tým Trnava, bohatá matka
 významných mužov, sa stala naveky v kolese rokov.
 Koľko je tých, čo najvyššej korune zrodila sama,
 koľkých pre verejný život, či tých, čo ctihodných Pallas
 ovenčila, a čokoľvek, Bože, ju spravilo slávnou,
 pridaj a nechaj hned' vklázať do nášho nového diela!

Štefan Čiba: *Zrod Trnavy*. Preložil Jozef Kordoš.

3.

Svätý Benedikt, mučeník, trenčiansky pustovník

Benedikt bol spoločníkom svätého Andreja Svorada v rovnakom spôsobe života. Ako jeho žiak, pokiaľ ide o dokonalosť rehoľného života, prijal od neho nielen učenie, ale aj normu a príklad svätosti. Takto si osvojil nadšenie pre život v drsnejších podmienkach a lásku k samote. Býval neďaleko Trenčína v tej istej jaskyni pri Skalke, pokúšal sa zhodne kráčať v šlapajach svojho učiteľa rovnakou zdržanlivosťou, bdeniami a modlitbou. Spomenutá jaskyňa, posvätená Benediktovým pobytom a vyhlbená častými dotykmi rúk rozopätých pri modlitbe, dodnes poskytuje trvalú pamiatku na túto zbožnosť. Tri roky po Svoradovej smrti sem priviedla zbojníkov túžba zmocniť sa zlata. Predpokladali, že sa ho uňho skrýva veľké množstvo, a tak na Benedikta zaútočili. Odvliekli ho so sebou, pri brehu rieky Váh ho podlo zahrdúsili a hodili do riečneho prúdu. Susední obyvatelia si boli

veľmi dobre vedomí jeho svätosti, preto hľadali pustovníkovo telo, ale dlho ho nemohli nájsť. Až keď pozorovali orla, ktorý vzbudil ich podozrenie, pretože po celý rok od jeho zavraždenia ustavične vylámal na tom istom mieste nad brehom Váhu, ako keby strážil, vytušili, že stráži Benediktove sväté ostatky. Preto vyšli pod vodu potápača a prikážu mu, aby hľadal telo blaženého muža. Potápač bez ťažkostí našiel, čo hľadal, a vytiahol telo na najbližší breh. A hľa, aký zázrak! Telo, ktoré celý rok trčalo vo vode, ostalo také čerstvé a nenarušené, ako keby bol zomrel iba pred pár dňami. Toto vzbudilo jednak úžas, jednak viedlo k pevnému presvedčeniu, že Benedikt bol svätý. Jeho sväté telo pochovali v bazilike svätého Emerama v Nitre v tom istom hrobe, v ktorom sa uchovávali kosti jeho učiteľa Svorada. To preto, aby mužov, ktorých spájali za života rovnaký spôsob života, uchovával aj po smrti ten istý hrob.

Gabriel Hevenci: *Dôkazy svätosti Uhorska*. Preložil Daniel Škoviera.

4.

Peter

Peter, bezcitný Štefanov príbuzný, žezla sa chopil,
 dvakrát však Petrov pád zakúsil vysoký trón.
 Vďaka zbraniam cisára Henricha nároku na trón
 najprv sa domáha, zomrie v putách a vezmú mu zrak.
 V Božom chráme, ktorý postavil zo svojho, hrob má,
 Jemu nijaký roveň nenájde panónska zem.
 Učte sa, ľudia smrteľní, z jeho príkladu, vedzte,
 v nebi že viny sa dajú odčiniť štedrosťou rúk.

Svätý Šalamún

Šalamún svoju vládu začal hneď po páde Bela,
 kráľovskú korunu prijal, hoc mal rokov len päť.
 Vďaka Judite mohol Šalamún zasadiť na trón,
 vtedy keď Henrich, jej otec, za zaťa vytasil zbraň.
 Šťasteny hračkou bol Šalamún: tá veru rozkrútiť žezlo
 kráľov buď k bojovej vrave alebo k úteku smie.

Trikrát drží kráľovské žezlo a trikrát ho stráca,
zdaný víťazom stal sa, keď začal v jaskyni žiť.
V nej stál, v nej seba premohol, diadém nebeský získal.
Keby bol vyhral, než on nepriateľ lepší by bol.

Františke Babai: *Uhorskí králi*. Preklad Katarína Karabová.

5.

Druhý zákon: nedaj sa uniesť úspechmi, nedaj sa znechutiť neúspechmi

Niet nikde v nebi Šfasteny. Tú vymyslel
si hltáč mamony. Nech mrakom kadidla
jej oltár vrúcne obostrie a naivne
preč Stou vykáže, ty hrdo vysmej lós
i posmech prchkej sudby. Hrivou môže triasť
Fúria pekelnými hadmi ťarchavá,
pod strechou vpadnúť vetrom hnaný Mulciber
a hladný pažerák si nadžgať, spopolniť
ti dom až do tla, zažeň chmúry, žiaľ a rmut,
čo tváram bohov rúha sa. Nech Lachesis
priam besnie proti vnúčencom a žitia niť
hneď v prvom roku pretne, cyprus smútočný
kol čnie nie jeden, svedok osudu, aj tak
si pokoj v duši drž, nech neslávi tá smršť
nad tebou triumf. Nech ti vezme z lúčnych čried
hockoľko plúšť a nečas, padne cudzím v plen
či zbojníkovi Kakovi, ty nesopti.
A zas, keď rozplynie sa mrak a hojnosť máš,
keď Sudba Vrtkavá sa smeje na teba
viac ako trojmou tvárou, ako Hermov žart
to ber a ostaň chladný. Ak by priniesol
ti zlatý piesok Tagus hesperský, ten kov,
čo v rieke Lydos skvie sa, čo sa v útrobach
Liburnských kopcov varí, všetko imanie

Erythier by ti pripadlo, ty mohol bys sám seba obdivovať, Fáma zo sto úst
 by tvoje meno zanesla až kamsi tam,
 kde Zefyros má palác, ostaň ten, čo prv,
 a s neúmernou pýchou negniav nikoho,
 nad nikým neohrnuj nos. Viac ozdobiš
 snem Stoy, pokiaľ budeš schopný odkopnúť
 riš cudzích poklady a zlatom bastardím
 či leskom perál nedovolíš poškrvniť
 svoj kozub. Mysel čistá ako biely sneh,
 duch povznesený nad svet – to je bohatstvo
 a stoikov pravý šperk! Od svätej Stoy preč
 sa ber, ak inak zmýšľaš; si jej vred a mor.

Ján Kazi: *Stará a nová stoa*. Preložil Daniel Škoviera.

6.

V. Ten, kto chce absolvovať kúpeľ, nech nevkróči do kúpeľov riadne nevy-
 spatý, prirodzený spánok sa totiž vôbec nemá prerušovať, keďže obnovuje
 sily, náležite spravuje zlé zažívanie a odstraňuje zbytočnosti.

VI. Ráno, skôr ako niekto vojde do kúpeľov, si rukami navlhčenými
 studenou vodou učeše hlavu, ktorá by sa mala pred vstupom do kúpeľov
 dobre prikryť, aby nebola zasiahnutá výparmi, a treba sa vyhýbať tomu,
 aby v kúpeli navlhla. Okolo šiestej alebo siedmej hodiny sa vstupuje do
 kúpeľov, a to jednu, dve či tri hodiny po východe slnka, keď sa vzduch už
 dobre vyčistil od nočného oparu, vyčistí ho však sila slnka, ktoré potom
 ako vyšlo nad horizont, účinne rozptýli svojimi lúčmi vlhkosť ovzdušia
 a s ním zmiešané výpary.

VII. Do kúpeľov sa nikto nevrhne náhle a zrazu, ale spúšťa sa do nich
 pozvoľna: najprv si ponorí chodidlá, potom kolená a napokon ak treba, celé
 telo, treba však rozoznať oslabené časti, pre ktorých rôznorodé umiestnenie
 si niektorí budú musieť sadnúť vysoko, iní nízko a hlbšie.

VIII. Čo sa týka teploty kúpeľa, nech sa dbá na to, aby bol kúpeľ v prvý
 deň miernejší, na druhý deň teplejší a na tretí deň ešte teplejší. V prvý
 deň nech sa človek zdržiava v kúpeli kratšie, druhý deň dlhšie a tak ďalej,

až pokiaľ dovoľujú sily, lebo takto nastane zmena pomaly a organizmus neutrpí žiadnu ujmu.

IX. Nech sa hľadá na to, aby sa teplota kúpeľa prispôsobila ročnému obdobiu, pohlaviu, veku, temperamentu, telesnému stavu, silám a chorobe, lebo starí ľudia, ženy, muži, flegmatici, melancholici, tuční a mohutnejší ľudia, ktorých sužujú studené choroby, znášajú kúpeľ teplejšiu, avšak chlapci, mladíci, cholericí, sangvinici, mrzáci postihnutí teplými chorobami a tí, čo sú chudej postavy, vyžadujú menej teplé kúpele. X. Kto používa kúpele, nech má starosť o to, aby bola voda nová a čerstvá, kedykoľvek sa rozhodne pre kúpeľ. Lebo voda, v ktorej sa niekto okúpe dva razy, ostane akási zoslabnutá a zapáchajúca, pretože začala hniť.

XI. V čase kúpeľnej liečby treba dodržiavať vhodnú diétu, ktorej nedostatok možno vidieť na mnohých, čo sa z kúpeľov vracajú a ktorí sa cítia horšie ako predtým jednak z rôznych príčin, jednak hlavne z toho dôvodu, že mali väčší záujem o svoje chute ako o svoje zdravie. Liečivé kúpele v minerálnych vodách preto zavrhnú, hoci by mali skôr preklínať svoju nedisciplinovanosť.

XII. Kto by chcel v teplom kúpeli odpočívať, nech je aj voda tichá, lebo užívať treba zdravé a pokojné vody vznikajúce samé od seba, keďže z rozvírených vôd vychádzajúca para je ťažká, ubíjajúca a škodlivá hlave, okrem toho kvôli neustálemu pohybu sa telo nadmieru zohreje, aj keď sa predsa stáva dosť odlišným od teploty kúpeľa.

XIII. V samotnom kúpeli sa nepatrí ani jesť, ani piť, lebo organizmus, ktorého sa tu zmocnil účinok termálnych vôd, je konzumáciou jedla a pitia uvedený do zmätku a dosiaľ nedostatočne strávená a teplotou kúpeľa zohriata šťava sa odvádza do pečene a žíl na veľkú škodu zdravia, ako to dosvedčuje badenský lekár Fabricius Hildanus.

XIV. Ak by predsa bolo nutné obávať sa oslabenia síl, bude možné dať si ráno pred vstupom do kúpeľov nejakú mäsovú polievku alebo vajce na mätko a pohárik vína alebo kávu, bylinný čaj či niečo podobné, popoludní však buď víno riedené vodou alebo len vodu, ako to dovoľuje stav ochorenia.

XV. Mimochodom žalúdok nech sa nezaťažuje liekmi či sušenými slivkami, nesmie sa použiť ani nijaký laxatívny prostriedok.

Ján Krstiteľ Vrablanský: *Kúpeľný poriadok*. Preložila Nicol Sipekiová.

7.

To sa týka prvej časti právnej vedy, pretože základné delenie podľa rímskeho civilného práva člení osoby podľa toho, či sú slobodní alebo otroci. Slobodní sa delia na slobodných od narodenia a prepustencov. Za slobodných občanov sa považujú tí, ktorí sú od narodenia slobodní. Prepustenci sú tí, ktorí boli prepustení z riadneho otroctva. Po druhé sa u Justiniána osoby delia na tých, ktorí sú *sui iuris* a nie sú podriadení pod právo iného. Takými sú pán a otec. Otrok je však podľa *ius gentium* pod mocou svojho pána a deti splodené v riadnom manželstve sú pod mocou otca, ktorá sa nazýva otcovská moc, až kým sa z nej neoslobodia. Pod otcovskou mocou sú synovia, dcéry, ktorí sú splodení v riadnom manželstve, a o tejto moci pojednáva u Justiniána traktát o sobáši alebo manželstve. Ďalej otcovská moc sa nevzťahuje len na uvedené deti, ale aj na tých a tie, ktoré boli osvojené za synov a dcéry mužmi spôsobilými otcovskej moci, s pripojeným súhlasom príslušného úradníka. Spod otcovskej moci sa možno oslobodiť najmä tromi spôsobmi: smrťou jedného alebo oboch osôb a to smrťou prirodzenou alebo civilnou (ako je vyhnanstvo alebo trest otroctva); emancipáciou, ktorou sa deti prepúšťajú z otcových rúk s jeho súhlasom a na základe rozhodnutia úradu, alebo na odporúčanie cisára či akoby išlo o rozhodnutia senátu. A toto sa rozširuje aj na každú oslobodzujúcu hodnosť od kúrie a menovite sa vzťahuje na biskupstvo. Prirodzene, že medzitým môžu rodičia vyžadovať podľa prirodzeného práva od detí úctu a poslušnosť, čo nemôže byť zrušené civilne, ako správne napomína Perezius. Jednako majú právo *sui iuris* otcovia voči svojim deťom, a tiež aj poručníci voči sirotám a opatrovníci voči zvereným osobám.

Existuje tiež poručníctvo (po Serviovi definované Justiniánom) ako moc nad životom dieťaťa k jeho ochrane, ktoré sa kvôli veku nemôže brániť, ustanovená a povolená občianskym právom, ktoré poznáme trojaké: testamentárne, zákonné a určené. Prvé je, keď otec na základe závetu určí poručníka, druhé je to, ktoré je určené za zákonné poručníctvo pre agnát-ských príbuzných, patrónov a ostatných s právom tohto druhu, a podľa tretieho určí poručníka úradník.

Poručníctvo končí rôznymi spôsobmi: dosiahnutím dospelosti, a to u chlapcov dosiahnutím 14. roku a u dievčat podľa justiniánskeho práva završením 12. roku; adrogáciou (alebo osvojením) nedospelého; deportáciou

nedospelého; trestom otroctva; zajatím; splnením podmienky alebo uplynutím času stanoveného závetom; prirodzenou smrťou nedospelého alebo poručníka; veľmi veľkým zmenšením osobných práv, stredným zmenšením a aj veľmi malým zmenšením práv u nedospelého; odvolaním poručníka sudcom alebo vzdaním sa poručníctva zo spravodlivého dôvodu. Tolko o poručníctve a poručníkoch.

Opatrovníci sú tí, ktorí sú určení magistrátom pre nedospelých mužov alebo ženy, spôsobilé vydaja, ktoré pre nižší vek ako 25 rokov alebo pre slabosť duše a tela nemôžu spravovať svoje majetky. Opatrovníci teda príjmu bremeno opatrovania a starostlivosti o majetky týchto osôb. Ak by sa poručníkom alebo opatrovníkom dokázalo, že sú podozriví, nech sú odvolaní z funkcie. Tolko o osobách a ich delení podľa svetského práva.

Františke Fóriš Otrokoči: *Krátky úvod k právnej vede spojený s porovnaním príslušných miest kánonického a civilného práva.*

Preložila Erika Juríková.

POUŽITÁ LITERATÚRA

PREKLADY

- Stephanus Csiba / Štefan Čiba: Tyrnavia nascens / Zrod Trnavy. Preložil J. Kordoš. Edícia Scrinium Latino – Slovacum 5. Trnava: Filozofická fakulta TU 2011.
- Gabriel Hevenesi / Gabriel Heveneši: Ungaricae sanctitatis indicia / Dôkazy svätosti Uhorska. Preložil D. Škoviera. Edícia Scrinium Latino – Slovacum 3. Trnava: Filozofická fakulta TU 2002.
- Joannes Kazi / Ján Kazi: Stoa vetus et nova / Stará a nová Stoa. Preložil D. Škoviera. Edícia Scrinium Latino – Slovacum 3. Trnava: Filozofická fakulta TU 2009.

Sekundárna literatúra (výber)

- AUGUSTÍNOVÁ, Eva – KLIMEKOVÁ, Agáta – ONDROUŠKOVÁ, Janka: Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia. Zväzok I. A – Č. Martin: Slovenská národná knižnica 2008.
- AUGUSTÍNOVÁ, Eva: Oslavné tlače venované panovníkom pri príležitosti ich korunovácie vydané na Slovensku v 16. – 19. storočí. In: Základný výskum historických knižných dokumentov a fondov. Výskumný projekt Pamäť Slovenska – národné centrum excelentnosti výskumu, ochrany a sprístupňovania kultúrneho a vedeckého dedičstva. Eva Augustínová (ed.). Žilina: Žilinská univerzita 2013.
- BOGNÁR, Krisztina – KISS, József Mihály – VARGA, Júlia: A nagyszombati Egyetem fokozatok szerzett hallgatói. Budapest: ELTL 2002.
- BOURGAULT, S.: A Companion to Enlightenment Historiography. Brill 2013.

- CERMAN, Ivo: Vývoj obrazu Marie Terezie v historických životopisech. In: Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526 – 1740). Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis. Opera historica 11/2006, s. 149 – 165.
- ČAVOJSKÝ, Ladislav: Divadlo na Trnavskej univerzite. In: Trnavská univerzita 1635–1777. Referáty zo seminára k 360. výročiu založenia. Trnava 1996, s. 133–148.
- Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561–1998. Emil Krapka, Vojtech Mikula (edd.). Cambridge: Dobrá kniha 1990.
- Dejiny Trnavskej univerzity 1635 – 1777. 1992 – 2010. Jozef Šimončič, Alžbeta Hološová (edd.). Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2010.
- HAIMANN, György – Muszka, Erzsébet – Borsa, Gedeon: A nagyszombati jezsuita kolégium és az egyetemi nyomdaleltára 1773. Budapest: Balassi Kiadó 1997.
- HAMADA, Milan: Zrod novodobej slovenskej kultúry. Bratislava: SAV 1995.
- HOLOŠOVÁ, Alžbeta: Rektori Trnavskej univerzity. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2009.
- JANKOVIČ, Vendelín: Trnavská univerzita: Kapitoly o dejinách univerzity v rokoch 1635 – 1777. – Bratislava: Pamiatkový ústav 1995.
- JURÍKOVÁ, Erika: Columba laureata. Panegyrické tlače z produkcie trnavskej univerzitnej tlačiarne. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity 2014.
- JURÍKOVÁ, Erika: Trnavská univerzita I. v Notíciách Mateja Bela. In: Univerzita – miesto pedagogického, vedeckého i ľudského rastu. M. Mráz (ed.). Trnava: Trnavská univerzita 2003, s. 66 – 71.
- JURÍKOVÁ, Erika: Význam Trnavskej univerzity a jej knižnej produkcie pre rozvoj vzdelania a vedy na území dnešného Slovenska v 17. a 18. storočí. Sambucus 6/2010, s. 101 – 108.
- KÁKOŠOVÁ, Zuzana: Kapitoly zo slovenskej literatúry. 9. – 18. storočie. Typológia a poetika stredovekej, renesančnej a barokovej literatúry. Bratislava: Univerzita Komenského 2001
- KARABÍNOVÁ, Katarína: Básnická zbierka Františka Babaia Ungariae reges. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity 2015.
- KARABOVÁ, Katarína: Zakladateľ Trnavskej univerzity Peter Pázmaň vo svetle súvekej literatúry. In: Vivat, crescat, floreat Universitas

- Tyrnaviensis! E. Juríková, L. Tkáčik (edd.). Trnava: Trnavská univerzita 2013, s. 127 – 134.
- KÄFER, István: Az egyetemi nyomda négyszáz éve (1577 – 1977). Budapest: Magyar Helikon 1977.
- KERULOVÁ, Marta: Hodnotové aspekty staršej slovenskej literatúry. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2009.
- KLIMEKOVÁ, Agáta – Poriezoová, Miriam: Pramene k výskumu knižného obchodu. Kniha 2011, s. 23 – 36.
- KOČIŠ, František: Vedecký a ideový odkaz Trnavskej univerzity. In: Trnavská univerzita 1635 – 1777. Trnava: Trnavská univerzita 1996, s. 21 – 27.
- KOLLÁROVÁ, Ivona a kol.: Trnavské promočné tlače. In: Témy o výskume knihovníctva a bibliografie. Historické knižné fondy na Slovensku, zv. 2. Výskumy č. 45. Martin: Matica slovenská 1996, s. 98 – 104.
- KOLLÁROVÁ, Ivona: Cenzúra kníh v tereziánskej epoche. Bratislava: SAV 1999. 1?
- KOLLÁROVÁ, Ivona: Slobodný vydavateľ, mysliaci čitateľ. Typografické médium v jozefínskej dobe. Budmerice: Vydavateľstvo Rak 2013.
- kopecký, Štefan: Lekárska fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 1769 – 1777. *Studia historica Tyrnaviensia* 1/2002, s. 37 – 47.
- KORDOŠ, Jozef: Tyrnavia crescens. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity 2019.
- KÄFER, Stephanus – KOVÁCS, Esther: Ave Tyrnavia! Opera impressa Tyrnaviae typis academicis 1648 – 1777. Budapestini – Strigonii – Tyrnaviae: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2013.
- LUKÁCS, Ladislaus, S. I.: Catalogus generalis seu nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551 – 1773), pars I. A – H, Romae 1987.
- MARSINA, R.: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity Petra Pázmaňa 1635 – 1777. *Studia historica Tyrnaviensia* 1/2002, s. 25 – 35.
- MARSINA, Richard: Slovenský historik Samuel Timon 1675 – 1736. Trenčianska Turná 1995.
- MARYKS, R.A.: A Companion to Ignatius of Loyola. Brill 2014.
- MINÁRIK, J.: Baroková literatúra. Svetová, česká, slovenská. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1984.
- MINÁRIK, Jozef: Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva. 3. Barok.

- Próza, dráma a ústna slovesnosť. Bratislava: Tatran 1988.
- MIŠIANIK, Ján: Pohľady do staršej slovenskej literatúry. Bratislava: Veda 1974.
- Neulatein an der Universität Wien. Ein literarischer Streifzug. Franz Römer zum 65. Geburtstag gewidmet. Christian Gastgeber, Elisabeth Klecker (Hgg.). Wien: Praesens Verlag 2008.
- Pamäť literárnej vedy. Ján Mišianik. Jozef Minárik. Erika Brtáňová, Oľga Vaneková (eds.). Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV 2013. 154 s.
- PAŠTEKA, Július a kol.: Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska. Bratislava: Lúč 2000.
- PETRIK, Géza: Magyarország bibliographiája 1712 – 1860, I. – VIII. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1888 – 1981.
- PORIEZOVÁ, Miriam: Nenáboženská odborná literatúra v produkcii Akademickej tlačiarne v Trnave (1648 – 1773). Sambucus 6/2010, s. 88 – 100.
- PORIEZOVÁ, Miriam: Vydávanie odbornej a vedeckej literatúry trnavskou Akademickou tlačiarňou (1648 – 1773). Dizertačná práca. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2009.
- PORIEZOVÁ, Miriam: Vydavateľsko – kníhkupecké katalógy trnavskej Akademickej tlačiarne. In: Problematika historických a vzácných knižných fondů 2008. Olomouc: Vědecká knihovna 2009, s. 105 – 114.
- PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila – COUFALOVÁ, Iveta – FERENCOVÁ a kol: Vytváření konvertity. Jazyková a vizuální reprezentace konverze v raném novověku. Praha: NLN 2021.
- RADVÁNI, Hadrián: České, chorvátske, rusínske, slovinské, srbské a rumunské tlače vydané trnavskou univerzitou v 17. a 18. storočí. Rukopis uložený v Spolku sv. Vojtecha v Trnave.
- RADVÁNI, Hadrián: Jazykové slovaciká a polyglotné tlače obsahujúce slovenčinu, vydané Trnavskou univerzitou v rokoch 1648 – 1777. Bratislava: Univerzitná knižnica 2003.
- RADVÁNI, Hadrián: Trnavské tlačiarne. Trnava: A – Díte 2009.
- Régi Magyarországi nyomtatványok IV. 1656–1670. Vásárhelyi Judit. (szerk.). Budapest : Akadémiai Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, 2012.
- REISNER, Sonja: Die poetische Habsburg – Panegyrik in lateinischer Sprache als Historische Quelle. In: Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. – 18. Jahrhundert). Josef Pauser, Martin Scheutz, Thomas

- Winkelbauer (edd.). Wien – München 2004, s. 898 – 915.
- RÖMER, Franz: Aeneas Habsburgus. Rudolf I. in einer epischen Darstellung des 16. Jahrhunderts. Wiener Studien 114/2001 = SYMPHILOLOGEIN. Festschrift für Adolf Primmer, s. 709 – 724.
- RORABACK, E.S.: The Philosophical Baroque: On Autopoietic Modernities. Brill 2017.
- SEDLÁK, Imrich a kol.: Dejiny slovenskej literatúry, zv. 1. Martin: Matica slovenská 2009.
- SENGLE, Friedrich: Die literarische Formenlehre. Vorschläge zu ihrer Reform. Stuttgart 1967.
- SIPEKIOVÁ, Nicol: Syntaxia ornata seu de tribus latinae linguae virtutibus, puritate, elegantia, copia. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity 2015.
- STOEGER, Johannes Nepomuk: Scriptorum Provinciae Austriacae. Vienne 1855.
- SZINNYEI, József: Magyar írók élete és munkái. Databáza dostupná online: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>
- ŠIMONČIČ, Jozef – Škoviera, Daniel: Trnavská univerzita v dokumentoch (1635 – 1998). Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2002.
- VARSÍK, Branislav: Národnostný problém Trnavskej univerzity. In: Trnavská univerzita v slovenských dejinách. V. Čičaj (ed.). Bratislava: Slovenská akadémia vied 1987, s. 96 – 107.
- VOIGT, Petr: Encyklopedie Knihy I. + II.díl, Starší knihtisk a příbuzné obory. Praha: Libri 2008.
- Voigt Encyklopedie Knihy I. + II.díl, Starší knihtisk a příbuzné obory
- VYVÍJALOVÁ, Mária: Vydavateľská činnosť trnavskej tlačiarne v rokoch 1777 – 1783. In: Kniha '77. Martin : Matica slovenská, 1980, s. 112 – 128.
- ZBOROVJAN, Martin – Panczová, Helena: Prehľad vydání cirkevných otcov na Trnavskej univerzite. In: *Patristická literatúra a slovenská kultúra*. Bratislava 2008, 159 – 163.
- ZELLIGER, Aloyz: Pantheon Tyrnaviense. Trnava: Trnavská univerzita 2012.

